

USÛLÎ İHTİLAFLAR AÇISINDAN EL-'UNVÂN İLE EŞ-ŞÂTİBİYYE MUKAYESESİ

Resul AKCAN*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 01 Mayıs 2024, **Kabul Tarihi:** 15 Ekim 2024, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2025, **Atıf:** Akcan, Resul. "Usûlî İhtilaflar Açısından el-'Unvân ile eş-Şâtibiyye Mukayesesi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 25/1 (Mart 2025): 9-38.

DOI: 10.33415/daad.1476939

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 01 May 2024, **Accepted:** 15 October 2024, **Published:** 31 March 2025, **Cite as:** Akcan, Resul. "Comparison of al-'Unwân and al-Shâtibiyya in terms of Usûlî Differences". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 25/1 (March 2025): 9-38.

DOI: 10.33415/daad.1476939

Öz

Bu çalışmada, kıraat ilminin temel kaynaklarından olan *el-'Unvân* ile *eş-Şâtibiyye* isimli iki eser, usûlî ihtilaflar açısından karşılaştırılmıştır. Her iki eser, telif edildiği tarihten günümüze değin yaygın olarak okutulan, ezberletilen ve referans gösterilen önemli çalışmalardır. Özellikle de *eş-Şâtibiyye*, günümüzde varlığını devam ettiren kıraat tarik ve mesleklerinin ana kaynakları arasında yerini almakla güncel bir hüviyete sahiptir. *eş-Şâtibiyye* telif edilmeden önce Mısır'da daha çok *el-'Unvân*'in okutulup ezberletilmekte olduğu ifade edilmiştir. *el-'Unvân* ile *eş-Şâtibiyye* yedi kıraate dair rivayet ve tarik içermesi sebebiyle muhteva yönünden aynı olsa da bazı vecihlerin terk veya isbatı noktasında aralarında birtakım farklılıklar vardır ve söz konusu farklılıkların bütüncül olarak takdimi çalışmanın nirengi noktasıdır. Çalışmada söz konusu vecihlerin sıhhat derecesi, buna bağlı olarak ilgili vecihlerin tercih sebepleri de tespit edilmeye çalışılmıştır. Bununla da *eş-Şâtibiyye*'nin günümüz kıraat eğitim-öğretiminde merkezi konuma gelmesinin teorik arka planının yansıtılması amaçlanmıştır. Aynı zamanda bu farklılıklar, zaman zaman temel kaynaklar açısından analiz edilmiştir. İki eser arasındaki kıraat ihtilaf-

* Dr., Öğr. Görevlisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, resul.akcan@omu.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-5975-9642> / Dr., Lecturer, Ondokuz Mayıs University, Faculty of Theology, Department of Qur'anic Reading and Qiraat, resul.akcan@omu.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-5975-9642>.

ları tespit edilip bir doküman çıkartılmakla, hem sahada araştırma yapmak isteyenler için akademik veri ortaya konulması hem de *Şâtibiyye* tarihi üzere kıraat okuyan-okutan kimselere kolaylık sağlanması hedeflenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular sonucunda *eş-Şâtibiyye*'nin daha fazla vecih ihtiva ettiği tespit edilmiş ve iki eser arasındaki ihtilafın, genelde bir vechin terk veya isbatı şeklinde meydana geldiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, *el-'Unwân*, *eş-Şâtibiyye*, Kırâat-i Seb'a, İhtilaf.

Comparison of al-'Unwân and al-Shâtibiyya in terms of Usûlî Differences

Extended Abstract

In this study, two important works on the seven qiraat have been compared within the framework of procedural issues. The first of these is *al-'Unwân fi al-qirâati al-sab'* by Abû Tâhir Ismâ'il b. Khalaf al-Sarakustî (d. 455/1063) was written in prose form. The other work is *al-Khîr al-amânî wa wajh al-tahâni/Shâtibiyya* by Qâsim b. Firrûh al-Shâtibî (d. 590/1194), which is a verse work based on Abû 'Amr al-Dânî's *al-Taysîr* (d. 444/1055). Both of these works are among the primary sources of many Qiraat works. In particular, *al-Shâtibiyya* influenced the works of the later period, was widely read and memorized from the date of its composition to the present day, and has also taken its place among the primary sources of the Qiraat tariq and professions that continue to exist today.

Ibn al-Jazari (d. 833/1429) and al-Qastallânî (d. 923/1517) reported that *al-'Unwân* was primarily taught in Egypt until al-Shâtibî's *Hîr al-amânî*. On the other hand, Ibn al-Jazari stated that *'Unwân* and *al-Shâtibiyya* were two essential works in the field of qiraât, that these two works were among his primary sources, and that there was always a comparison between the two works in the historical process, and that *al-Shâtibiyya* surpassed *'Unwân* in terms of the interest it attracted after al-Shâtibî wrote *al-Hîr al-amânî*. The fact that scholars praise both *'Unwân* and *al-Shâtibiyya* and that both works are among the sources of many works on the science of Qiraat, especially Ibn al-Jazari's *al-Nashr*, is a concrete indication of the importance and value attributed to these two works.

Although *al-'Unwân* and *al-Shâtibiyya* are primarily similar in terms of content and narrated wajîhs because they contain information on the seven qiraat, there are some differences between them in terms of the abandonment or preference of some wajîhs, and the determination of these differences has been the triangulation point of the study. After introducing *al-'Unwân* and *al-Shâtibiyya* in general terms, the two works are compared within the framework of procedural disputes, and from time to time, these disputes are analyzed and analyzed based on the main sources. Occasionally, the manner of extracting the relevant wajîhs from the text of *al-Shâtibiyya* with reference is explained. At the same time, places/wajîhs considered relatively complex are shown in a comparative table to simplify the study. In this way, the differences between the two works are presented in a holistic perspective and as a document for those who want to research in the field.

Based on the data obtained from the study, it has been concluded that the number of exaggerations found in *al-Shâtibiyya* but not in *'Unwân* is much higher. It is seen that the differences between the two works are mostly based on the abandonment or preference of a wajh. It is noteworthy that some of the wajîhs in *al-Shâtibiyya* but not in *'Unwân* are from al-Shâtibî's ziyadîths on *Taysîr*. In other words, some of the wajîhs

that are found in *al-Shâtibiyya* but not in *'Unwân* are not found in *Taysîr*, the original source of *al-Shâtibiyya*. It is also possible to come across a situation where a wajih in one of the two works is not narrated by a source other than that source. It was concluded that the number of examples that can be evaluated in this context is higher in *'Unwân* than in *al-Shâtibiyya*, and therefore al-Shâtîbî is unique in fewer wajjîs than al-Sarakoustî.

In the study, the main sources of the science of Qiraat were consulted for the wajjîs that were the subject of difference between the two works and the approaches of the scholars regarding the example above were tried to be revealed. In this context, it was observed that Ibn al-Jazari, from time to time, evaluated some of the wajjîs in the two works above as errors, delusions, or weaknesses, and from time to time, his statements regarding the wajjîs infirad in *'Unwân* or *Shâtibiyya* were encountered. The study occasionally includes the narration sequence of the relevant wajjîs in *'Unwân* or *al-Shâtibiyya*. In this framework, Ibn al-Jazari's findings and evaluations in *al-Nashr* and *Tuhfat al-ihwân* were generally taken as basis, and sometimes the relevant wajjîs were analyzed by going to the original sources of *al-Shâtibiyya* or *'Unwân*. Based on all these determinations and evaluations of the wajjîs subject to dispute, it is possible to say that *al-Shâtibiyya* is more comprehensive in terms of content and more authentic in terms of narration/tradition than *'Unwân*.

Keywords: Qiraat, *al-'Unwân*, *al-Shâtibiyya*, Qiraat al-Sab'a, Difference.

Giriş

İlk dönemlerde daha ziyade şifahî olarak okutulan ve nakledilen kıraat ilmi hicrî II. asırdan itibaren kaleme alınan eserler vasıtasıyla kitabî olarak da koruma altına alınmıştır. O günden bugüne kadar gerek muhteva gerekse metodolojik açıdan birbirinden farklı çeşitli eserler telif edilmiş ve bu sahada büyük bir külliyyat teşekkül etmiştir. Nitekim bunların bir kısmı mensûr, bir kısmı manzûm tarzda kaleme alınmış, diğer taraftan söz konusu eserler yedi, on veya on dört kıraati içerecek biçimde sayısal olarak da kategorize edilmiştir. Kıraat-i seb'aya dair mensûr tarzda telif edilen eserlerden birisi Ebû Tâhir İsmâil b. Halef es-Sarakustî'ye (öl. 455/1063) ait olan *el-'Unvân fi'l-kırâati's-seb'* isimli çalışmadır. *el-'Unvân*'dan sonra aynı coğrafyada (Endülüs) Kâsım b. Firrûh eş-Şâtîbî (öl. 590/1194) tarafından kaleme alınan *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî (eş-Şâtîbiyye)* isimli kaside ise Ebû Amr ed-Dânî'nin (öl. 444/1055) *et-Teyisîr*'i esas alınarak telif edilen manzûm bir çalışmadır.

Her iki eser, telif edildiği dönemden itibaren kıraat tedrisatında yaygın olarak okutulup ezberletilmiştir. İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429) ve Kastallânî (öl. 923/1517) Şâtîbî'nin *Hırzû'l-emânî*'sine kadar Mısır'da daha

çok *el-'Unvân*'ın okutulmakta olduğunu bildirmişlerdir.¹ Kıraat tarihinde önemli bir yere sahip olan *el-'Unvân*, başta *en-Neşr* olmak üzere birçok kıraat eserinin aslî kaynakları arasında yerini almıştır.² Özellikle de *eş-Şâtıbiyye*, kıraat telifâtı arasında önemli bir yere sahip olup sonraki çalışmalarını etkilemiş ve sahanın otoritelerinin dahi temel kaynakları arasındaki yerini almıştır. Ayrıca İbnü'l-Cezerî gibi önde gelen şahsiyetler *eş-Şâtıbiyye* hakkındaki övgü dolu ifadeler kullanmışlardır.³ Tüm bunlar kasideye olan ilgilinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan *eş-Şâtıbiyye* merkezli şerh, hâşiye, ta'likât ve akademik birçok çalışma yapılmış olup söz konusu çalışmaların sayısı yüzlerle ifade edilmektedir.⁴

İbnü'l-Cezerî, *el-'Unvân* ve *eş-Şâtıbiyye*'nin kıraat sahasına dair iki önemli eser olduğunu ve bu iki eserin, kendisinin de aslî kaynakları arasında yer aldığını ifade etmiştir. Ayrıca Şâtıbî'nin *Hirzü'l-emânî*'yi telif etmesiyle birlikte gördüğü ilgi açısından *eş-Şâtıbiyye*'nin *el-'Unvân*'ı geçtiğini ve tarihi süreçte iki eser arasında mukayeselerin yapılageldiğini belirtmiştir.⁵ *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* muhteva yönünden aynı olsa da bazı vecihlerin terk veya isbatı bağlamında aralarında birtakım farklılıklar vardır. Nitekim süreç içerisinde *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasındaki ihtilafları konu eden bazı eserlerin kaleme alındığı tespit edilmiştir.⁶ Fakat

¹ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve müşşidü't-tâlibîn*, thk. Nâsır Muhammedî Muhammed Câd (Kahire: Dâru'l-Eflâkî'l-'Arabîyye, 2010), 191; Ebü'l-'Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed Kastallânî, *Letâifü'l-işârât li funûni'l-kurâ'ât* (Medine-i Münevvere: Merkezü'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 2013), 1/162.

² Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kurâ'âti'l-'aşr*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Dımaşk: Dâru'l-Gavsân lî'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 2023), 1/260; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 1/162.

³ Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed Sehâvî, *Fethü'l-vasîd fi şerhi'l-kasîd*, thk. Muhammed el-İdrîsî et-Tâhirî (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd en-Nâşirûn, 2002), 1/131-135; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*, thk. Gotthelf Bergstraesser (Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1932), 2/22-23.

⁴ Muhammed b. Hüseyin Ebu Abdullah el-Mevsilî el-Hanbelî Şu'le, *Kenzü'l-me'ânî fi şerhi Hurzi'l-emânî*, thk. Muhammed İbrahim el-Meşhedânî (Dımaşk: Dâru'l-Gavsân lî'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 2012), 1/62-65; Fatih Çollak, "eş-Şâtıbiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/378-379.

⁵ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn*, 191; Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-ihvân fi'l-hulfi beyne's-Şâtıbiyye ve'l-'Unvân*, thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd, 2008, 335.

⁶ İki eserin mukayeselerini konu eden çalışmalar şunlardır: Ebü Zekerîyya Yahyâ b. Ahmed el-Endelüsî'nin (öl. 770/1369) *Kitâbü'l-beyân fi'l-cem' beyne'l-Kasîdeti ve'l-'Unvân*, Ebü'l-Hasan Ali b. Abdurrahman el-Kinânî'nin (öl. 779/1377) *Mu'înu'l-kâriû'n-nehrîr ala mâ ihtessa bihi'l-'Unvân ve's-Şâtıbiyye ve't-Teysîr*, İbnü'l-Cezerî'nin *Kitâbü Tuhfeti'l-ihvân fi'l-hulfi beyne's-Şâtıbiyye ve'l-'Unvân*. Abdu'l-Hâdî Hamitü,

söz konusu eserlerin, usul dışında ferî okumaları da içerdiği veya *et-Teyisîr*'deki ihtilafları da konu edildiği görülmüştür. Bu çalışmada ise kıraat ilminin sadece usul konularına odaklanılarak iki eser karşılaştırılmış, yer yer de diğer kaynaklardaki durumu ele alınıp söz konusu ihtilafların sıhhat derecesi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sarakustî ve Şâtîbî'nin mezkûr iki eserinin mukayesesi konu edinen bu çalışmada, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* ve *Tuhfetü'l-ihvân*'da ortaya koyduğu tespit ve değerlendirmeler esas alınmış, aynı zamanda *eş-Şâtîbiyye* ile *el-'Unvân* arasındaki usûlî ihtilaflar temel kaynaklara dayalı olarak tahlil edilmiştir. Yine *el-'Unvân* ve *eş-Şâtîbiyye*'deki ilgili vecihler hakkında başka âlimlerin görüşleri varsa, çalışma içerisinde onlara da yer verilmiştir. Nitekim İbnü'l-Cezerî'nin, yer yer bazı vecihleri hata, vehim veya zayıf olarak değerlendirdiği görülmüş,⁷ zaman zaman da *el-'Unvân* veya *eş-Şâtîbiyye*'nin infirad ettiklerine dair ifadelerine rastlanılmıştır.⁸ Özellikle kıraat tedrisatında yaygın olarak okutulan ve ezberletilen *eş-Şâtîbiyye*'deki bazı vecihlere dair yapılan bu değerlendirmelere yer verilmesi çalışmanın hem teorik hem de pratik anlamda bir çıktısı olarak değerlendirilebilir.

Çalışmada öncelikle *el-'Unvân* ve *eş-Şâtîbiyye* genel hatlarıyla tanıtılacak, sonrasında usul konularının tamamını içerecek biçimde iki eser arasındaki farklılıklar bütüncül bir perspektifle ortaya konularak alanda araştırma yapmak isteyenlere bir doküman çıkartılmış olacaktır. Birbiriyle bağlantılı olan ve iki eser arasında ihtilafın az olduğu bazı usul konuları aynı başlık altında ele alınacaktır. Yer yer *eş-Şâtîbiyye* metninden referansla ilgili vecihlerin çıkarılma keyfiyeti izah edilecek, aynı zamanda nispeten karmaşık olduğu düşünülen yerler/vecihler karşılaştırmalı olarak tablo ile gösterilerek çalışma yalın bir hale getirilmeye çalışılacaktır.

1. *el-'Unvân* ve *eş-Şâtîbiyye*

Bu başlık altında her iki eser ana hatlarıyla tanıtılacaktır. Ayrıca Şâtîbî ve Sarakustî'nin hayatı hakkında dipnotta kısaca bilgi verilecektir.

Kırâatü'l-imâm Nâfi' inde'l-meğâribe (el-Memleketü'l-Mağribiyye: Vizâretü'l-Evkâf, 2003), 2/215.

⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-aşr*, 4/2612.

⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-aşr*, 3/1524, 1534, 1642, 1644, 1670, 1685.

1.1. *el-'Unvân fi'l-kırâ'âti's-seb'*

el-'Unvân, Ebû Tâhir İsmâil b. Halef es-Sarakustî⁹ tarafından kaleme alınan mensûr bir eser olup yedi kiraate dair rivayetleri içermektedir. *el-'Unvân*, müellifin diğer eseri olan *el-İktifâ fi'l-kırâ'âti's-seb'i'l-meşhûre* isimli eserinin bir bakıma muhtasarıdır. Nitekim müellif ezber ve öğrenimin kolay olması için *el-İktifâ*'daki kiraat senedlerini hazfederek *el-'Unvân*'ı kaleme almıştır. *el-İktifâ*'daki bazı mufassal bilgilerin *el-'Unvân*'da muhtasar olarak ele alınması veya söz konusu bilgilere hiç değinilmemesi; bazı usul konularının ferş, bazı ferş konularının da usul bölümünde ele alınması gibi hususlar iki eser arasındaki farkları yansıtan diğer faktörlerdir. Kiraat tarihinde önemli bir yere sahip olan *'Unvân*, başta *en-Neşr* olmak üzere birçok eserin temel kaynakları arasında yerini almıştır. Mekkî b. Ebî Tâlib'in (öl. 437/1045) *el-Keşf* adlı eserinde, Sarakustî'nin yedi kiraatle ilgili tercihlerine yer vermesi de *el-'Unvân*'ın kıymetini yansıtan önemli bir göstergedir. *el-'Unvân* süreç içerisinde farklı kişiler tarafından tahkik edilerek neşredilmiş, ayrıca eser üzerine *Şerhu'l-'Unvân* adıyla bir de şerh yazılmıştır.¹⁰

⁹ Tam adı Ebû Tâhir İsmâil b. Halef b. Saîd es-Sarakustî olan müellifin, Endülü'sün doğusundaki Sarakusta'da dünyaya gelmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Müellif ayrıca en-Nahvî, el-Mukrî, el-Endelüsî, el-Ensârî ve el-Mısırî olarak da anılmaktadır. Müellifin doğum tarihi ve çocukluk yılları hakkında bilgi bulunmamakla birlikte onun Mısır'a gittiği ve burada ilim tahsil ettiği nakledilmektedir. Özellikle kiraat, hadis, dil ve edebiyat gibi alanlarda temayüz etmiş olan Sarakustî, dönemin önde gelen âlimleri arasında yerini almış ve birçok öğrenci yetiştirmiştir. Kiraate dair kaleme aldığı iki eser yanında, müellife başka eserler de nispet edilmektedir. Ebû Tâhir, genel kabule göre 455/1063 senesinde Sarakusta'da vefat etmiştir. İsmâil b. Halef b. Saîd es-Sarakustî Ebû Tâhir, *el-İktifâ fi'l-kırâ'âti's-seb'i'l-meşhûra*, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin (Dımaşk: Dâru Ninova, 2005), 6; Ebû Abdillâh Şihâbüddîn b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî Yâkut Hamevî, *Mu'cemü'l-üdeba': İrşâdü'l-erib ilâ ma'rifeti'l-edib*, thk. İhsan Abbas (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), 2/662; Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr el-Bermekî el-İrbilî İbn Halikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebna'iz-zamân*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sadır, 1972), 1/233; Şemseddin Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1993), 1/423-424; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/164; Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm kâmus terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-musta'rabîn ve'l-musteşrikîn* (Beyrut: Dâru'l-İlmil-Melâyîn, 1986), 1/313; Mehmet Emin Maşalı, "Sarakustî, İsmâil b. Halef", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/115; Abdulhalim Başal, *İsmail b. Halef es-Sarakustî'nin Hayatı, Eserleri ve Kırâat İlmindeki Yeri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 11-17.

¹⁰ İsmâil b. Halef b. Saîd es-Sarakustî Ebû Tâhir, *el-'Unvân fi'l-kırâ'âti's-seb'*, thk. Zühreyr Zahid - Halîl Atyye (Beyrut: Âlimül-Kütüb, 1986), 9-13; Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an vücûhi'l-kırâ'âti's-seb' ve 'ilelihâ ve hucecihâ*, thk. Muhyiddin Ramazan (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1974), 1/227,

1.2. eş-Şâtıbiyye (Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî)

Tam adı *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî* olan eser, Endülüs'lü kıraat âlimi Kâsım b. Firrûh eş-Şâtıbî¹¹ tarafından telif edilmiştir. Müellife nispetle *eş-Şâtıbiyye* ismiyle şöhret bulan eser, *el-Kasîdetü'l-lamiyye* diye de anılmaktadır. *eş-Şâtıbiyye*, -bazı farklılıklar olmakla birlikte- Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr fi'l-kırâati's-seb'* isimli eserinin manzûm hali olup, yedi kıraate dair rivayet ve malumat içermektedir. 1173 beyitten müteşekkil olan eser, remiz ve semboller gibi yoğun teknik detaylar içermektedir. Telif edildiği tarihten günümüze değin birçok coğrafyada yaygın biçimde okutulan ve ezberletilen *eş-Şâtıbiyye*, kıraat ilminin temel klasikleri arasında yerini almış, aynı zamanda birçok âlimin övgüsüne mazhar olmuştur. Nitekim İbnü'l-Cezerî'nin kasideyi sadece uzman kişilerin anlayıp takdir edebileceği ve belâgatçıların kusur bulmaktan âciz kaldıkları bir eser olarak nitelendirmesi bunun bir örneğidir. Kıraat imam ve râvilerin isimlerinin ebced harfleriyle sembolize edildiği remiz sistemi ilk defa Şâtıbî tarafından ortaya konulmuştur. *eş-Şâtıbiyye* süreç içerisinde birçok çalışmaya konu olmuştur. Söz konusu çalışmalardan 118'inin şerh, hâşiye ve ta'likât; 35'inin tekmile; 27'sinin muâraza; yedisinin de diğer eserlerle mukayese olduğu anlaşılmaktadır. *eş-Şâtıbiyye* üzerine çeşitli akademik

228, 232, 240, 292, 396; İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-ihvân*, 343; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 1/162; Ebû Hafs Siraceddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed el-Ensârî Neşşâr, *el-Budûru'z-zâhire fi'l-kırâati'l-aşri'l-mütevâtire*, thk. Ali Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, (Beyrut: Âlimü'l-Kütüb, 2000), 1/112, 125, 127, 128, 137, 189, 243, 257, 258, 286, 293, 304, 349; *Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-mahtûl: Ulümü'l-Kur'ân, Mahtûtâtü'l-kur'ât* (Amman: Cem'iyyetü Ammâlî'l-Metâbi'it-Te'avvüniyye, 1994), 1/201-202.

¹¹ Tam adı Ebû Muhammed Kâsım b. Firruh eş-Şâtıbî er-Ruaynî olan müellif, 538/1144 senesinde Endülüs'ün doğusundaki Belensiye (Valencia) eyaletine bağlı Şâtibe (Xàtiva) şehrinde doğdu. Şâtıbî, başta Ebü'l-Hasan Ali el-Belensî ve Ebû Abdullah Muhammed b. Abdürrahîm el-Ensârî olmak üzere birçok hocadan kıraat, tefsir, hadis, fıkıh ve nahiv gibi farklı sahalarda ilim tahsil etti. O, Dâni'nin *et-Teysîr*'ini ve diğer bazı kıraat eserlerini ezberleyip Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Hüzeyl'e arz etti. Şâtıbî eğitimini tamamladıktan sonra Şâtibe'ye, oradan da Kahire'ye yerleşip hayatını burada sürdürdü. O, Amr b. Âs Camii ve Fâziliyye Medresesi'ne kıraat, hadis, Arapça dersleri vermek üzere görevlendirilmiş ve buralarda başta Sehâvî olmak üzere birçok öğrenci yetiştirmiştir. Kendisinden faydalanmak için insanların uzak diyarlardan Kahire'ye geldiği rivayet edilmiştir. Şâtıbî, 28 Cemâziyelâhir 590/1194 senesinde Kahire'de vefat etmiş ve Karâfetüssuğrâ denilen yerdeki Kâdî el-Fâzıl Türbesi'ne defnedilmiştir. Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 1/101-127; Şu'le, *Kenzü'l-me'ânî*, 1/21-70; Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl Ca'berî, *Kenzü'l-me'ânî fi şerhi Hırzû'l-emânî*, thk. Ahmed el-Yezîdî (el-Memleketü'l-Mağribiyye: Vizâretü'l-Evkâf, 1998), 35; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 4/71-73; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/20-23; Abdurrahman Çetin, "Şâtıbî, Kâsım b. Firruh", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/377-379.

çalışmalar da yapılmıştır. Sayıları yüzlerle ifade edilen bu çalışmalar esere olan ilgi ve iltifatın en somut göstergesidir. Pek çok kütüphanede yazma nüshaları bulunan eser, süreç içerisinde farkı kimseler tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir.¹²

2. *el-'Unvân ve eş-Şâtıbiyye Karşılaştırması*

2.1. Besmele

Kıraat imamları Tevbe sûresi dışında kalan sûrelerin evvelinde besmele çekmenin sünnet olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Sûrelerin ortasında ise besmele vechinin alınıp alınmama noktasında muhayyerlik vardır. Bazı âlimler besmelenin sûre ortasındaki durumunun sûre evveline bağlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Binaenaleyh Tevbe sûresinin ortasında terk etmek, diğer sûrelerde okumak evlâdır. İki sûre arasında besmelenin terk edilip edilmemesine yönelik de kurrâ arasında ihtilaf söz konusudur.¹³ Mesele çalışmamız özelinde ifade edilecek olursa *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasında bazı farklılıklar mevcuttur.

Şâtıbî eserinde, İbn Kesîr, Âsım ve Kisâî'nin iki sûre arasında besmele ile geçiş yaptığını dile getirmiştir. Dolayısıyla söz konusu kurrâ için sûre-teyn beyninde vakf-ı küll, kat'ı evvel vasl-ı sâni ve vasl-ı küll¹⁴ olmak üzere

¹² Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 1/128-139; Şu'le, *Kenzü'l-me'ânî*, 1/61-66; Ca'berî, *Kenzü'l-me'ânî*, 148; Ebü'l-Bekâ Nüreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kâri 'il-mübtedî ve tizkârü'l-mukri 'il-müntehî*, thk. Ali Muhammed Dabbâ' (Kahire: Matba'atü Mustafa Elbânî el-Halebî, 1954), 3; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/22-23; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, thk. Şerefettin Yalıtıkaya - Kilisli Rifat Bilge (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 1941), 1/646-649; Abdülfettah b. Abdulgînâ b. Muhammed Kâdî, *el-Vâfî fi şerhi's-Şâtıbiyye fi'l-kurâ'ati's-seb'* (Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1992), 23-32; Fatih Çollak, *Kurâat Âlimlerinden İmam Şâtıbî ve eş-Şâtıbiyye Adlı Eseri* (İstanbul: Özener Matbası, 2002); Çollak, "eş-Şâtıbiyye", 38/377-379; Eren Pilgir, *Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzûm Eser Geleneği* (Ankara: Fecr Yayınları, 2024); Recep Koyuncu, "Kurâat İlminde Manzûm Şerh Geleneği: Şâtıbiyye Şerhlerinden Şerhu Şu'le Örneği", *İslâm İlim ve Düşünce Tarihinde Şerh Geleneği* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2020), 493-496.

¹³ Ebü Tâhir, *el-'Unvân*, 65; Ebü Tâhir İbn Galbûn, *et-Tezkira fi'l-kurâati's-semân*, thk. Eymen Rüşdü Süveyd (Cidde: Cemaâti'l-Hayriyyeti li Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1412), 21; Ebü Amr Osmân b. Saîd b. Osmân Dâni, *Kitabü't-Teysîr fi'l-kurâati's-seb'*, thk. Halif Hamûd Sâlim Şâgdelî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Endülüsü li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2015), 127-129; Ca'berî, *Kenzü'l-me'ânî*, 64-65; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kurâati'l-aşr*, 2/837-865; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 459-463.

¹⁴ "Vakf-ı küll", sûre evvelinde olduğu zaman hem istiâze hem de besmelede, iki sûre arasında olduğu zaman birinci sûrenin son âyeti ile besmelede durduktan sonra ikinci sûreye geçmeyi, yani her durumda vakf ederek tilavete devam etmeyi, bunun zıddı olan "vasl-ı küll" ise tümünü bitişirerek okumayı ifade eder. "Kat'ı evvel vasl-ı sâni" de ilgili yerlerin sonunda durup sadece besmeleyi sonraki sûreye bitişirerek okumak

re üç vecih vardır. Şâtibî, Hamza'nın vasl bilâ besmele;¹⁵ Verş, Ebû Amr ve İbn Âmir'in hem Hamza gibi vasl bilâ besmele hem de sekt bilâ besmele¹⁶ yaptığını söylemiştir. *eş-Şâtıbiyye*'nin 102. beytinde işaret edildiği gibi esasen Ebû Amr ve İbn Âmir'in iki sûre arasını besmele ile okuduğuna dair delil yoktur. İbnü'l-Cezerî de *en-Neşr*'de mezkûr iki imama atfedilen vecihlerin kaynakları arasında *eş-Şâtıbiyye*'yi zikretmemiştir.¹⁷ Anılan vecihlerin Ebû Amr ve İbn Âmir'e nispeti ihtiyarî olarak güzel görülmüştür.¹⁸ Şâtıbî'nin “*وَفِيهَا خَلْفٌ جَيِّدٌ وَاضِحٌ الطَّلَا*”¹⁹ ifadesinden Verş için hulf²⁰ olduğu, yani onun diğer üç kurrâ gibi iki sûre arasında besmele ile geçiş yaptığı anlaşılmaktadır.²¹

el-'Unvân'da İbn Âmir dışında Verş ve Ebû Amr için iki sûre arasında besmele ile geçiş yapıldığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle *el-'Unvân*'a göre Verş ve Ebû Amr aynen Hamza gibi yalnızca vasl bilâ besmele yapmakta, dolayısıyla Verş için *eş-Şâtıbiyye*'den nakledilen sekt bilâ besmele ve iki sûre arasının besmele ile fasl edildiği şeklindeki diğer üç vecih *el-'Unvân*'da bulunmamaktadır. Diğer kurrâ ise iki sûre arasını besmele ile okur. Aynı zamanda *el-'Unvân*'da, İbn Âmir için vasl ve sekt bilâ besmele vecihleri nakledilmemiştir.²²

db | 17

Dânî, *et-Teysîr*'de Verş, Ebû Amr ve İbn Âmir'in iki sûre arasını besmele ile vaslettiği şeklinde bir veche yer vermemiştir. Söz konusu imamlar için *eş-Şâtıbiyye*'den nakledilen ilgili vecihlerin Şâtıbî'nin *et-Teysîr*

demektir. Yavuz Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü* (Konya: Haciveyisade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 173-174, 229.

¹⁵ “*Vasl bilâ besmele*”, birinci sûrenin sonunu ikinci sûrenin ilk âyetine besmelesiz olarak bitiş-tirmektir. Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstılahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 177.

¹⁶ “*Sekt bilâ besmele*”, birinci sûrenin sonunda sekt yaptıktan sonra besmelesiz olarak diğer sûreye geçmektir. Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstılahları*, 147.

¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-aşr*, 2/837-841.

¹⁸ Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/205.

¹⁹ “Besmele'de Verş için olan ihtilaf açıktır.” Kâsım b. Firruh b. Halef er-Ruaynî Şâtıbî, *Hırzî'l-emânî ve vehü't-tehânî*, thk. Eymen Rüşdü Süveyd (Beyrut: Dâru'l-Gavsân li'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 2019), 11.

²⁰ Kıraat istılahında *Hulf*, imam veya râvinin kendi kıraat ya da rivayetinin dışında diğer kurrâya muvafakat ettiği ikinci vechi ifade etmek için kullanılır. Diğer bir deyişle kurrânın herhangi bir kıraat vechini iki farklı rivayetle okuması demektir. Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstılahları*, 79.

²¹ Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/202; Ebü'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm el-Makdisî Ebü Şâme, *İbrâzû'l-me'ânî min Hurzi'l-emânî fi kırâ'âti's-seb'*, thk. İbrâhîm Atve İvaz (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981), 64-66; Kâdî, *el-Vâfî*, 45-46; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-aşr*, 2/837-841.

²² Ebü Tâhir, *el-'Unvân*, 65; Ebü Tâhir, *el-İktifâ*, 27; İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 21; Dâni, *et-Teysîr*, 127-129.

üzerine yaptığı ziyadelerden olduğu anlaşılmaktadır.²³ Meselenin daha iyi anlaşılması için *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasında ihtilafa konu olan vü-cûhâtı ve dayandırıldığı imamları tablo halinde gösterelim.

İmam-Râvi	Besmele Vücûhâtı	<i>el-'Unvân</i>	<i>eş-Şâtıbiyye</i>
Verş	Vakf-ı küll, Kat'ı evvel vasl-ı sâni, Vasl-ı küll	Yok	Var
	Vasl bilâ besmele	Var	Var
	Sekt bilâ besmele	Yok	Var
Ebû Amr	Vakf-ı küll, Kat'ı evvel vasl-ı sâni, Vasl-ı küll	Yok	Var
	Vasl bilâ besmele	Var	Var
	Sekt bilâ besmele	Yok	Var
İbn Âmir	Vakf-ı küll, Kat'ı evvel vasl-ı sâni, Vasl-ı küll	Var	Var
	Vasl bilâ besmele	Yok	Var
	Sekt bilâ besmele	Yok	Var

2.2. İşmam

18 | db

Çeşitleri olmakla birlikte bu başlık altında ele alınacak olan işmam, bir harfin sesini diğerine katmak demektir. Yani ilgili kelimelerdeki sâd (ص) harfini zây (ز) harfine katarak ikisi arasında bir sesle okunmaktadır.²⁴ *el-'Unvân* tarikine göre Hallâd, lâmlı veya lâmsız ayırt etmeksizin Fâtiha'daki "الصراط" ve "صراط"²⁵ kelimelerinde işmam yapar. Diğer sûrelerde ise yalnızca lâmlı olanları hulflü okur. Sarakustî, *el-'Unvân*'da söz konusu kelimelere yönelik Halef için tüm sûrelerde, Hallâd için de Fâtiha sûresi özelinde ilgili veche yer vermiştir.²⁶ İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'de işmam vec-hinin nakledildiği diğer tarikleri belirtmiştir. Buna göre Sarakustî'nin hocası Tarsûsî (öl. 420/622) ilgili vechi İbn Şâzân'dan; *el-Müstenîr* isimli eserin müellifi İbn Sevvâr (öl. 496/1103) ise İbn Bahterî'den nakletmiştir.²⁷

Şâtıbiyye tarikine göre Hallâd, Fâtiha sûresi özelinde ve yalnızca lâmlı "الصراط" kelimesinde işmam yapar. Diğer sûrelerde ise iki eser ara-

²³ Dâni, *et-Teysîr*, 127-128; Abdurrahim b. Abdullah b. Ömer Şenkîti, "Hâlâtü's-Şâtıbiyye me'a't-Teysîr", *Mecelletu Ma'hedi'l-İmâm eş-Şâtıbi li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye* 9 (1997), 27.

²⁴ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, thk. Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Hasen Dabbâ' (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 2/121; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, 43-44.

²⁵ Fâtiha 1/6.

²⁶ Ebü Tâhir, *el-'Unvân*, 67; Ebü Tâhir, *el-İktifâ*, 28.

²⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-aşr*, 2/867.

sında herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Şâtıbî gibi diğer ulemâ da genel olarak ilgili vechi bu şekilde nakletmiştir.²⁸

2.3. Cemî Mîmleri (İskân-Sıla)

Lügatta ziyade etmek anlamında gelen sıla, ıstilahî olarak sâkin cemî mîmlerini vasl halinde vâv-ı mukadder ile uzatarak okumaktır. Müfred müzekker gâib zamiri harekesine uygun bir harfi medle, yani harekesi zamme ise vâv (و) kesre ise yâ (ى) ile uzatılarak okunur.²⁹ Cemî mîmlerinde Kâlûn'un sıla vechinde iki tarik arasında ihtilaf vardır. Buna göre Kâlûn için *el-'Unvân*'da, "وَلَهُمْ عَذَابٌ"³⁰ ve "وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ"³¹ örneklerinde olduğu gibi sonrası harekeli olan cemî mîmlerinde sadece iskân vechi zikredilirken, *eş-Şâtıbiyye*'de bu gibi yerlerde Kâlûn için sıla ve adem-i sıla³² olmak üzere iki vecih nakledilmiştir.³³ Ebû Şâme el-Makdisî (öl. 665/1267) Kâlûn'un sıla ve iskân vechinde muhayyer olduğunu bildirmiştir.³⁴ *el-'Unvân* gibi *el-Kâfî* ve *el-Hidâye*'de de Kâlûn için yalnızca iskân vechi nakledilmiştir.³⁵

Şâtıbî bu hususu "وَصِلْ ضَمَّ مِيمِ الْجَمْعِ قَبْلَ مُحَرِّكَ - بِرَاكًا وَقَالُونَ بِتَخْيِيرِهِ جَلًا"³⁶ nazmıyla ifade etmiştir. Şâtıbî anılan beyitte, harekeli bir harften önce geldiği zaman cemî mîmlerinde yapılan sıla vechini "بِرَاكًا" kelimesindeki dâl (د) harfi ile formüle ettiği İbn Kesîr'e hulfsüz olarak atfederken, Kâlûn'un bu gibi yerlerde hulf yaptığını, dolayısıyla iskân ve sıla olmak üzere iki şekilde okuduğunu nakletmiştir.³⁷

Dânî, cemî mîmini zamme veya iskân okuma hususunda Kâlûn'un muhayyer olduğunu ifade ettikten sonra kendisinin de kıraatini icra

²⁸ İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 23; Dâni, *et-Teysîr*, 129-130; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/217; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 71-72.

²⁹ Ali Muhammed-Dabbâ', *el-İdâe fî beyâni usûli'l-kurâe* (Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 1999), 14.

³⁰ Bakara 2/7.

³¹ Bakara 2/78.

³² Buradaki adem-i sıla veya iskân tabiri ile silasız okuyuş kast edilmektedir.

³³ Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 42; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 12; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/218-219; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 73-74; Kâdî, *el-Vâfî*, 51; İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-ihvân*, 357.

³⁴ Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekki b. Ebî Tâlib, *et-Tebşıra fî'l-kurâ'âti's-seb'*, thk. Muhammed Gavs Nedvî (Bombay: Dâr-u's-Selefiyye, 1982), 253.

³⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh b. Ahmed er-Ruaynî el-İşbilî, *el-Kâfî fî'l-kurâ'âti's-seb'*, thk. Ahmed Mahmud Abdussemeî eş-Şâfi (Beyrut: Dâr-u Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 37; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kurâ'âti'l-aşr*, 2/871.

³⁶ "İbn Kesîr harekeli harften önce gelen cemî mîminin zammesini sıla okur. Kâlûn ise sıla ve adem-i sıla olmak üzere iki vecih nakletmiştir." Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 12.

³⁷ Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/218-219; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 73-74; Kâdî, *el-Vâfî*, 51.

ederken zamme, yani sıla vechini tercih ettiğini söylemiş, fakat İbn Mücâhid (öl. 324/936) tarikleri zikrederek iskân vechini eserinde aldığı için tahkikli okuyuşun da reddedilemeyeceğini vurgulamıştır.³⁸ eş-Şâtibiyye şârihlerinden Sehâvî (öl. 643/1245) bu bağlamda “أَتْلَزْ مُكْمُوها”³⁹ âyetini delil getirerek tesniyelere elif (ل), cemîlere ise vâv (و) ziyade edilmesinin gerekçesine dikkat çekmek suretiyle ilgili kelimelerde asıl olanın zammeli okuyuş, yani sıla olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰

2.4. İdgâm-ı Kebîr

İdgam edilen harfin yani müdgam'ın harekeli olması durumunda gerçekleşen idgama idgâm-ı kebîr denilmektedir.⁴¹ Şâtibî eserinde idgâm-ı kebîr konusunu usul bahsinde on altı beyitle etraflıca ele almıştır. Bu bağlamda Şâtibî, ister tek kelimedede isterse iki ayrı kelimedede olsun Ebû Amr'ın Sûsî rivayetine göre mahreçleri aynı olan harflerin birbirine idgam edileceğinden bahsetmiştir. Aynı kelimedeki idgâm-ı kebîrin iki örneği vardır ki bunun birincisi “مَنَسِكْكُمْ”⁴², diğeri “سَأَلَكُمْ”⁴³ kelimesidir. “يَعْلَمُ مَا”⁴⁴, “فِيهِ هُدًى”⁴⁵, “وَطَبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ”⁴⁶ ve “الْعَفْوِ وَأَمْرٌ”⁴⁷ gibi âyetler de iki farklı kelimedeki idgâm-ı kebîre örnek olarak verilmiştir. Şâtibî eserinde iki ayrı kelimedede geldiği ve şekil şartlarına uyduğu halde idgamın gerçekleşmediği yerlerden; bazı kelimelerdeki özel duruma binaen hem idgam hem de izhar vechinin tercih edilebileceğinden ve bunlar gibi idgâm-ı kebîr konusu çerçevesinde birtakım hususiyetlerden bahsetmiştir.⁴⁸

el-'Unvân'da ise idgâm-ı kebîr konusuna hiç değinilmemiş, dolayısıyla ne usul ne de ferşü'l-hurûf bölümünde bu konuya yer verilmiştir. Sadece bir yerde Hamza ile birlikte Ebû Amr için de her ikisi (müdgam-müdgamün fih) harekeli olan “بَيْتٌ طَائِفَةٌ”⁴⁹ kelimesinde idgam vechi rivayet edilmiştir. Bunun dışında Şâtibî'nin Sûsî için idgam rivayet ettiği yuka-

³⁸ Dâni, *et-Teystir*, 130; Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân Dâni, *et-Ta'rif fi'htilâfi'r-ruvât 'an Nâfi'*, thk. Tihâmî er-Râcî el-Hâşimî (Rabat: İhyâüt-Türâs, 1403), 200-201.

³⁹ Hûd 11/28.

⁴⁰ Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/218.

⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/274.

⁴² el-Bakara 2/200.

⁴³ el-Müddessir 74/42.

⁴⁴ el-Bakara 2/77. Bu kelime Kur'an'da otuz yedi yerde geçmektedir.

⁴⁵ el-Bakara 2/2; el-Mâide 5/46.

⁴⁶ et-Tevbe 9/87.

⁴⁷ el-A'râf 7/199.

⁴⁸ Şâtibî, *Hurzü'l-emânî*, 12-13; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/222-223; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 76-100; Kâdî, *el-Vâfi*, 53.

⁴⁹ en-Nisa 4/81.

rıdaki kelimelerde, *el-Unvân*'da herhangi bir idgam durumundan bahsedilmemiştir.

2.5. Hâ-i Kinâye

Müfred müzekker gâib zamirine hâü'l-kinâye veya hâ-i kinâye denilmektedir.⁵⁰ *el-Unvân* tarikinde Ebevân⁵¹ ve Hamza “يُودِه”⁵², “نُوتِه”⁵³, “مِنْهَا”⁵⁴, “نُوتِه”⁵⁵, “وَنُصَلِه”⁵⁶ ve “فَأَلَقِه”⁵⁷ kelimelerindeki zamirleri vasl halinde iskân, Kâlûn ihtilâs,⁵⁸ diğer kurrâ ise sıla ile okumaktadır.⁵⁹ “وَيَتَّقِه”⁶⁰ kelimesinde Kâlûn ve Hişâm kaf (ق) harfinin kesresi, hâ-i kinâyenin kasrı/ihtilâsı; Hafs kaf (ق) harfinin iskânı, hâ-i kinâyenin kasrı; Ebû Amr ve Ebû Bekir Şu'be kaf (ق) harfinin kesresi, hâ-i kinâyenin iskânı; diğer kurrâ ise kaf (ق) harfinin kesresi, hâ-i kinâyenin ise hem kesresi hem de med/sıla ile okumaktadır. “وَيَتَّقِه” kelimesinde Hişâm ikinci vecih olarak diğer kurrâ gibi kaf (ق) harfinin kesresi, hâ-i kinâyenin hem kesresi hem de meddi ile okumaktadır.⁶¹ “يِرْضَه” kelimesinde ise Nâfi', Hişâm, Âsım ve Hamza hâ-i kinâyeyi zamme ve kasr/ihtilâs; İbn Kesîr, İbn Zekvân ve Kisâî zamme ve med/sıla; Ebû Amr ise iskân ile okumaktadır. Bu kelime Âsım'ın birinci râvisi Ebû Bekir Şu'be için zamme-kasr, zamme-med ve iskân olmak üzere üç vecih vardır.⁶²

db | 21

Şâtîbî, “يُودِه”, “نُوتِه”, “نُوتِه”, “نُوتِه”, “نُوتِه” ve “فَأَلَقِه” kelimelerindeki hâ-i kinâyeleri Ebû Amr, Ebû Bekir Şu'be ve Hamza'nın iskân; Kâlûn'un kasr/ihtilâs; Hişâm'ın kasr ve med; diğer kurrânın ise yalnızca med/sıla okuduğunu belirtmiştir.⁶² Söz konusu kelimelere yönelik iki tarik arasında

⁵⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/304.

⁵¹ *el-Unvân*'a göre *Ebevân* (ابوان) ile kast edilen imamlar Ebû Amr ve Âsım'ın birinci râvisi Ebû Bekir Şu'be'dir. Ebû Tâhir, *el-Unvân*, 41.

⁵² Âl-i İmrân 3/75.

⁵³ Âl-i İmrân 3/75; Şûrâ 42/20.

⁵⁴ en-Nisâ 4/115.

⁵⁵ en-Nisâ 4/115.

⁵⁶ en-Neml 27/28.

⁵⁷ İhtilâs, farklı anlamlara gelmekle birlikte harfin sesini hafif bir sesle okumak veya hareketin üçte ikisine tekâbüle edecek kadarını okuyup üçte birini terk etmek demektir. Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 90; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 22.

⁵⁸ Ebû Tâhir, *el-Unvân*, 80.

⁵⁹ en-Nûr 24/52.

⁶⁰ Ebû Tâhir, *el-Unvân*, 139.

⁶¹ Ebû Tâhir, *el-Unvân*, 165; Ebû Tâhir, *el-İktifâ*, 264; Dâni, *et-Teysîr*, 496; Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teysîr fî kırâ'ati'l-eimmeti'l-aşere*, thk. M. Müflih Kudât (Umman-Ürdün: Dârü'l-Furkân, 2000), 534; İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 445.

⁶² Şâtîbî, *Hurzü'l-emânî*, 16-17; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/259-266; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 106-108.

ihtilafa sebep olan şey İbn Âmir'in birinci râvisi Hişâm'ın kasr ve med okuyuşudur. Nitekim *el-'Unvân*'da Hişâm için yalnızca sıla/med vechi nakledilmişken, *eş-Şâtıbiyye*'de buna ilave olarak kasr vechi de zikredilmiş, dolayısıyla *Şâtıbiyye* tarihinde Hişâm için ilgili kelimelerde sıla vechi hulflü olarak rivayet edilmiştir.⁶³

“وَيَتَّقَهُ”⁶⁴ kelimesinde *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasındaki birinci fark Hallâd'ın hâ-i kinayedeki hulfüyle ilgilidir. Buna göre Hallâd için *el-'Unvân*'da hâ-i kinayeye yönelik sadece med/sıla vechi nakledilmişken, *eş-Şâtıbiyye*'de bir de iskân vechi zikredilmiştir. Şâtıbî bu farkı “يَوْمَ بَخْلَفٍ” ifadesiyle belirtmiştir.⁶⁵ Zira bu kelimedeki kaf (ق) harfi Hallâd'a delalet etmekte, cümlelerin devamında Ebû Amr ve Şu'be ile birlikte Hallâd'ın da bu kelimeyi hâ-i kinayenin iskânı ile okuduğu belirtilmektedir. *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasındaki ikinci fark Hişâm'ın hulfüyle ilgili olup bu bağlamda *el-'Unvân*'da Hişâm için sadece med/sıla vechi nakledilmişken, *eş-Şâtıbiyye*'de -Kâlûn gibi- bir de kasr/ihtilas vechi rivayet edilmiştir. *eş-Şâtıbiyye*'nin 163. beyti “فَصْرُ الْهَاءِ يَنْ لِسَانَهُ بَخْلَفٍ” bunu ifade etmektedir.⁶⁶

22 | db

el-'Unvân'da Hallâd için olan sıla vechi İbn Bellîme'nin (öl. 514/1120) *Telhîsu'l-'ibârât*, Mekkî b. Ebî Tâlib'in *et-Tebşıra*, Muhammed b. Şüreyh er-Ruaynî'nin *el-Kâfî* ve İbn Galbûn'un *et-Tezkira* isimli eserlerinde de tek vecih olarak nakledilmiştir.⁶⁷

Şâtıbiyye tarikine göre “وَمَنْ يَأْتِهِ”⁶⁸ kelimesindeki hâ-i kinayeyi Sûsî iskân; Kâlûn med ve kasr; diğer kurrâ med ile okumuştur.⁶⁹ *el-'Unvân*'ın ise ne usul ne de ferşü'l-hurûf bölümünde anılan kelimedeki ihtilafa yönelik bir izah getirilmiştir. Fakat *el-'Unvân*'ın ana kaynağı olan *el-İktifâ*'da bazı eserlere referansla bu kelimedeki hâ-i kinayeyi tüm kurrânın med/sıla ile okuduğu ifade edilmiştir.⁷⁰ Bu kayıt söz konusu kelimeye yönelik *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasındaki farkı ortaya koymaktadır.

⁶³ Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 80; Şâtıbî, *Hurzü'l-emânî*, 16-17.

⁶⁴ en-Nûr 24/52.

⁶⁵ Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 139; Şâtıbî, *Hurzü'l-emânî*, 17.

⁶⁶ Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 139; Şâtıbî, *Hurzü'l-emânî*, 17; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âtî'l-'aşr*, 2/978-980.

⁶⁷ Ebû Ali Hasan b. Halef b. Abdullah İbn Bellîme, *Telhîsü'l-'ibârât bi-lâtifi'l-işârât fi'l-kırâ'âtî's-seb'*, thk. Sübey' Hamza Hâkimî (Cidde-Beyrut: Dârulkible-Müessesetü 'Ulûmî'l-Kur'ân, 1988), 128; Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşıra*, 611; Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh b. Ahmed er-Ruaynî el-İşbilî, *el-Kâfî*, 167; İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 386.

⁶⁸ Tâhâ 20/75.

⁶⁹ Şâtıbî, *Hurzü'l-emânî*, 17; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 263; Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşıra*, 361.

⁷⁰ Ebû Tâhir, *el-İktifâ*, 199; İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-ihvân*, 359.

Zira yukarıda zikredildiği gibi *Şâtıbiyye* tarikinde söz konusu kelimeyi tüm kurrâ med/sıla ile okumamaktadır. İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'de *el-Unvân* ve diğer bazı kaynaklara referansla bu kelimeye yönelik sıla vechi nakletmiştir.⁷¹ *et-Teyşîr* ve *Tahbîru't-Teyşîr*'de ise ilgili kelimeyi Kâlûn ve Ebû Şuayb dışında diğer kurrânın sıla/işbâ ile okuduğu bilgisi geçmektedir.⁷²

"يَرْضَهُ"⁷³ kelimesinde *el-Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasındaki kıraat ihtilafları şöyledir: 1) *el-Unvân*'da Dûrî için sadece iskân vechi zikredilmişken, *eş-Şâtıbiyye*'de hem iskân hem de sıla/med vechi nakledilmiştir. 2) *el-Unvân*'da Hişâm için yalnızca kasr/ihtilas gelmişken, *eş-Şâtıbiyye*'de iskân vechi de nakledilmiştir. 3) *el-Unvân*'da Ebû Bekir Şu'be için iskân, ihtilas/kasr ve sıla/med olmak üzere üç vechi nakledilmişken, *eş-Şâtıbiyye*'de Şu'be için yalnızca ihtilas/kasr vechi kaydedilmiştir.⁷⁴

Hâ-i kinâye konusu bağlamında *el-Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasındaki ihtilafları gösteren tablo şöyledir:

Kelime	İmam/Râvi	<i>el-Unvân</i>	<i>eş-Şâtıbiyye</i>
"نُؤْنَهُ", "نُؤْتَهُ", "نُؤْدَهُ", "نُؤْلَهُ", "نُؤْلَهُ", "نُؤْلَهُ"	Hişâm	Sıla/Med	Sıla/Med İhtilas/Kasr
"وَيَرْضَهُ"	Hişâm	Sıla/Med	Sıla/Med İhtilas/Kasr
	Hallâd	Sıla/Med	Sıla/Med İskân
"وَمَنْ يَأْتِهِ"	Kâlûn	Yok	Sıla/Med İhtilas/Kasr
	Sûsî	Yok	İskân
"يَرْضَهُ"	Dûrî	İskân	İskân Sıla/Med
	Hişâm	İhtilas/Kasr	İhtilas/Kasr İskân
	Ebû Bekir Şu'be	İskân İhtilas/Kasr Sıla/Med	İhtilas/Kasr

⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kurrâ'âtî'l-aşr*, 2/986.

⁷² Dâni, *et-Teyşîr*, 432; İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teyşîr*, 460-461.

⁷³ ez-Zümer 39/7.

⁷⁴ Ebû Tâhir, *el-Unvân*, 165; Ebû Bekr b. Ahmed b. Mûsâ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kurrâ'ât*, thk. Şevki Dayf (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972), 561; Şâtıbî, *Hurzü'l-emânî*, 17; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2/265-266; Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî*, 109-110; Ebû Tâhir, *el-İktifâ*, 264; Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân Dâni, *Câmi u'l-beyân fi'l-kurrâ'âtî's-seb'*, thk. Muhammed Sadûk Cezâirî (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 2005), 696; Dâni, *et-Teyşîr*, 496; İbn Galbûn, *et-Tezkira*, 445; İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teyşîr*, 534; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kurrâ'âtî'l-aşr*, 2/980-985.

2.6. Med-Kasr

Genel manada ifade edilecek olursa med uzatmak, çekmek veya ziyade etmek; kasr ise uzatmamak veya med harfi üzerine ziyade etmemek demektir.⁷⁵ *el-'Unvân*'da Verş için “أَمَّنْ”, “أَدَمْ” ve “سَيِّئَاتٍ” gibi medd-i bedel⁷⁶ olan kelimelerde sadece tûl, *eş-Şâtıbiyye*'de ise tûl, tevassut ve kasr olmak üzere üç vecih nakledilmiştir. Şâtıbî'nin Verş için zikretmiş olduğu tevassut vechinin *et-Teysîr* üzerine yaptığı ziyadelerden olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁷ Fakat *eş-Şâtıbiyye*'de “إِسْرَائِيلَ” kelimesi bu durumdan istisna edilmiş ve buradaki hemze yalnızca kasr ile okunmuştur.⁷⁸ *el-'Unvân*'da ise “إِسْرَائِيلَ” kelimesi diğerlerinden ayrı tutulmamış, dolayısıyla Verş için bu kelimedede tûl vechi nakledilmiştir.⁷⁹

Meryem “كَهَيْعَصَ” ve Şûrâ “حَمَّ عَسَقَ” sûrelerinin başında hurûf-ı mu-kattaa olarak gelen “عَيْنَ” harfinde kurrâ arasında ihtilaf vardır.⁸⁰ Konu *el-'Unvân* ve *eş-Şâtıbiyye* özelinde ele alınacak olursa “عَيْنَ” harfinde Verş için *el-'Unvân*'da yalnızca tevassut vechi kaydedilmişken,⁸¹ *eş-Şâtıbiyye*'de buna tûl vechi de ilave edilmiş ve söz konusu iki vecih arasında muhayyerlik olduğu söylenmiştir.

24 | db

Verş, hemzeden önce lîn harfi gelen yerlerde med yapmaz. Fakat “شَىْ” kelimesi bunun istisnasıdır. Bu kelimeyi Hamza ile birlikte Verş de medli okur. *el-'Unvân*'da bu hususa dikkat çekilmiş ve nerede gelirse gelsin “شَىْ” kelimesinde Verş için sadece tûl vechi nakledilmiştir.⁸² Fakat *Şâtıbiyye* tarihinde med/tûl ile beraber tevassut vechi de rivayet edilmiştir.⁸³

2.7. Hemze

Hemze tahfif edildiği zaman ibdâl, nakl, teshîl ve hazf gibi farklı formlarda okunur.⁸⁴ İbdal, sâkin bir harfi (hemze) mâkablinin harekesi

⁷⁵ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 101, 113.

⁷⁶ Sâkin olan hemzeden bedel olarak yapılan medde medd-i bedel denilmektedir. Fırat, *Tecvîd ve Kiraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, 191.

⁷⁷ Dâni, *et-Teysîr*, 160; Şâtıbî, *Hurzü'l-emânî*, 18.

⁷⁸ Şâtıbî, eserin 173. beytinde “سوى ياء إسرائيل” cümlesiyle bu konuya dikkat çekmiştir. Şâtıbî, *Hurzü'l-emânî*, 18.

⁷⁹ Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 44; Ebû Tâhir, *el-İktifâ*, 33; Şâtıbî, *Hurzü'l-emânî*, 17-18; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 274-275.

⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âtî'l-'aşr*, 2/1117-1119.

⁸¹ Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 42.

⁸² Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 68.

⁸³ İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-ihvân*, 361.

⁸⁴ Yaşar Akaslan, “Kiraat Sistematüğinde Usul Kavramları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2017), 221-230.

cinsinden bir harf-i medde çevirmektir.⁸⁵ Teshil, hemzeyi kendi harekesi cinsinden olan bir harfin mahrecine koymak ve o şekilde telaffuz etmektir. Bu terim farklı anlamlara da gelmektedir.⁸⁶ Nakl ise hemzenin harekesinin öncesindeki bir harfe nakledilmesi demektir.⁸⁷

Bir kelimedede iki hemze fethalı olarak yan yana gelirse “ءَأَنْذَرْتَهُمْ”⁸⁸ kelimesinde olduğu gibi hem *el-Unvân* hem de *eş-Şâtıbiyye*’de İbn Kesîr, Ebû Amr, Hişâm ve Verş için teshil vechi rivayet olunmuştur. Ancak *eş-Şâtıbiyye*’de Verş için ikinci hemzenin ibdâlişeklinde bir vecih daha nakledilmiş, dolayısıyla ikinci hemze için *el-Unvân*’da sadece teshil, *eş-Şâtıbiyye*’de ise hem teshil hem de ibdâl vechi gelmiştir. Tüm bu farklılıklar ikinci hemzeye yönelik olup birinci hemze her iki tarife göre de tahkiklidir. İlgili kelimelerdeki ikinci hemze İbn Kesîr, Ebû Amr ve Verş’e göre hemzenin harekesi ne olursa olsun teshil ile okunurken, Hişâm’a göre ikinci hemzenin teshil ile okunması için harekesinin fetha olma şartı vardır. Hişâm için de *el-Unvân*’dan farklı olarak *eş-Şâtıbiyye*’de iki vecih nakledilmiştir. Birinci vecih iki hemze arasına elif (ل) ilave edip birinci hemzenin med, ikincisinin teshil; ikinci vecih ise aynı şekilde elif (ل) ilave ettikten sonra ikinci hemzenin tahkiki şeklindedir.⁸⁹

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi bir kelimedede iki hemzenin fethalı olarak yan yana geldiği yerlerde Verş için olan ibdâl vechi Dâni, Mehdevî, Mekki ve İbn Fehhâm; teshil vechi Ebû Tâhir, Tarsûsî, İbn Galbûn ve İbn Bellîme; ibdâl ve teshilin cemedildiği vecih ise İbn Şüreyh, Şâtıbî ve Safrâvî gibi âlimler tarafından nakledilmiş, dolayısıyla Verş için olan ilgili vecihler *el-Unvân* ve *eş-Şâtıbiyye* dışında yukarıda isimleri geçen âlimlerin eserlerinde de rivayet edilmiştir.⁹⁰

Harekede ittifak edilen “هُؤَاءُ اِنْ”⁹¹ ve “يُنْفَاءُ اصْحَابٍ”⁹² gibi yerlerde Verş için a) Her iki hemzenin tahkiki; b) Birinci hemzenin tahkiki ikincisinin teshili; c) Birincisinin teshili ikincisinin tahkiki; d) Birincisinin ıskatı yani düşürülmesi, ikincisinin teshili olmak üzere dört vecih nakledilmiştir. Buraya kadar *el-Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasında bir ihtilaf yoktur. Fakat yukarıda ikinci vecih olarak belirtilen duruma *eş-Şâtıbiyye*’de bir vecih

⁸⁵ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 84.

⁸⁶ Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 79-80.

⁸⁷ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 134.

⁸⁸ el-Bakara 2/6.

⁸⁹ Ebû Tâhir, *el-Unvân*, 44; Ebû Tâhir, *el-İktifâ*, 34; Şâtıbî, *Hırzül-emânî*, 19; Sehâvî, *Fethül-vasîd*, 292-293.

⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âti'l-aşr*, 2/1155-1156.

⁹¹ el-Bakara 2/31.

⁹² el-A'râf 7/47.

daha ilave edilmiştir ki o da ikinci hemzenin harekesine göre ibdâl edilmesidir.⁹³

Harekede ihtilaf eden ve iki ayrı kelimedede ictima eden hemzelerin durumuna ilişkin de iki eser arasında farklılık söz konusudur. Nitekim birincisi mazmum, ikincisi meksur olan hemzelerin iki ayrı kelimedede ictima ettiği “يَشَاءُ إِلَى”⁹⁴ ve “الشَّهْدَاءُ إِذَا”⁹⁵ örneklerinde Nâfi’, İbn Kesîr ve Ebû Amr için ikinci hemzeye yönelik *el-‘Unvân*’da teshil vechi nakledilmiştir.⁹⁶ *eş-Şâtıbiyye*’de ise söz konusu imamlar için birinci vecih olarak ikinci hemzenin teshili; ikinci vecih olarak ikinci hemzenin vâv (و) harfine ibdâli şeklinde iki farklı vecih rivayet edilmiştir.⁹⁷

Şâtıbî eserinde, iki ayrı kelimedede bulunan hemzenin beş farklı durumuna (1-fetha-kesre “تَفِيءٌ إِلَى”⁹⁸; 2- fetha-zamme “جَاءَ أُمَّةٌ”⁹⁹; 3- zamme-fetha “نَشَاءُ أَصْبَانًا”¹⁰⁰; 4- kesre-fetha “مِنَ الْمَاءِ أَوْ”¹⁰¹; 5- zamme-kesre “يَشَاءُ إِلَى”¹⁰²) ve kıraat imamlarının bu husustaki tercihlerine değinmiştir. Hemzenin beşinci durumu ise *el-‘Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye*’nin ayrıldığı nokta olup buralarda Şâtıbî ikinci hemzeye yönelik teshil ve vâv (و) harfine ibdâl şeklinde iki vecih nakletmiştir. Diğer kurrâ ise her iki hemzeyi tahkik ile okumuştur.

Hemzenin harekesinin mâkablindeki harfe nakli bağlamında *el-‘Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* arasında bazı ihtilaflar mevcuttur. Örneğin, hemzeden önce med harfi, lîn harfi ve hâ-i sekt¹⁰³ bulunduğu durumlarda Verş için *el-‘Unvân*’da nakil vechi zikredilmezken; *eş-Şâtıbiyye*’de “كِتَابِيَّةٌ إِنِّي”¹⁰⁴ terkinde nakil vechi de rivayet edilmiştir.¹⁰⁵ Cumhurun görüşünün yalnızca iskân/tahkik vechi olduğu bildirilmiş, dolayısıyla *el-‘Unvân* bu hususta cumhura muvafakat etmiştir. İbnü’l-Cezerî de nakil

⁹³ Ebû Tâhir, *el-‘Unvân*, 47; Ebû Tâhir, *el-İktifâ*, 38; Şâtıbî, *Hırzû’l-emânî*, 21; Sehâvî, *Fethû’l-vasîd*, 2/307-308.

⁹⁴ el-Bakara 2/142.

⁹⁵ el-Bakara 2/282.

⁹⁶ Ebû Tâhir, *el-‘Unvân*, 47; Ebû Tâhir, *el-İktifâ*, 47-48; İbnü’l-Cezerî, *Tuhfetü’l-ihvân*, 365.

⁹⁷ Şâtıbî, *Hırzû’l-emânî*, 22; Sehâvî, *Fethû’l-vasîd*, 2/312-313.

⁹⁸ el-Hucurât 49/9.

⁹⁹ el-Mü’minûn 23/44.

¹⁰⁰ el-A’râf 7/100.

¹⁰¹ el-A’râf 7/50.

¹⁰² el-Bakara 2/142.

¹⁰³ Hâ-i sekt kavramının detayları hakkında bilgi için bk. Mustafa Kılıç, “Kıraat İlminde Hâ-i Sekt”, *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 35/35 (2021), 21-54.

¹⁰⁴ el-Hâkka 69/19-20.

¹⁰⁵ Ebû Tâhir, *el-‘Unvân*, 48; Şâtıbî, *Hırzû’l-emânî*, 24.

vechini terk etmenin akvâ, esas ve muhtâr olduğunu bildirmiş, aynı zamanda tevcihini yapmıştır.¹⁰⁶ *et-Teysîr*'de Verş için yalnızca iskân vechine yer verildiği görülmektedir.¹⁰⁷ Nitekim *en-Neşr*'de de Dâni'nin iskândan başka herhangi bir vecih nakletmediği belirtilmiştir.¹⁰⁸ Hemzeyi müfred bağlamında ise “لَا يَلْتَكُمُ” kelimesinde *el-'Unvân*'da Ebû Amr'ın hemze vechi; *eş-Şâtibiyye*'de ise Dûrî için hemze, Sûsî için ibdâl vechi rivayet edilmiştir.¹⁰⁹

2.8. İdgam-izhar

İki harften birini diğerine katarak şeddeli veya tek harf gibi okumaya idgam denilir. İzhar ise bunun zıttıdır.¹¹⁰ Kıraat alanına dair telif edilen eserlerde idgam konusu çeşitli şekilde tasnif edilmekle birlikte burada tek başlık altında toplanacaktır. Bu bağlamında *el-'Unvân* ile *eş-Şâtibiyye* arasındaki farklılıkların, her iki râvisiyle birlikte Nâfi' ile Âsım; Bezzî, Hişâm ve Hallâd'ın ilgili vecihleri terk veya tercihleri doğrultusunda gerçekleştiği görülmektedir.

Müennes tâ'sından sonra “س ج ز” harflerinden biri gelirse Ebû Amr, Hamza ve Kisâî ile birlikte Hişâm için de *el-'Unvân*'da idgam vechi nakledilmiştir. Zikri geçen ilk üç imam özelinde *el-'Unvân* ile *eş-Şâtibiyye* arasında bir fark yokken, Hişâm için ihtilaf söz konusudur. Buna göre “لُهِمَّتْ صَوَامِغٌ”¹¹¹ terkinde olduğu gibi Hişâm için *el-'Unvân*'da idgam; *eş-Şâtibiyye*'de izhar vechi nakledilmiştir.¹¹² İbnü'l-Cezerî, *Kitâbü't-tecrîd* sahibi İbnü'l-Fehâm'ın da (öl. 516/1123) Sarakustî gibi Hişâm için idgam vechine yer verdiği bildirmiş ve ilgili vechin tariklerini zikretmiştir.¹¹³

Hallâd için bazı kelimelere yönelik iki eser arasında ihtilaf söz konusudur. Bu bağlamda “وَأَذْزَاغَتِ الْأَبْصَارُ”¹¹⁴ terkinde Hallâd için *el-'Unvân*'da izhar, *eş-Şâtibiyye*'de idgam vechi zikredilmiştir.¹¹⁵ *el-'Unvân*'da Hallâd için olan izhar vechinin yalnızca bu kelimeye mahsus

¹⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kurâ'âtî'l-'aşr*, 2/1284-1286.

¹⁰⁷ Dâni, *et-Teysîr*, 171; Osman Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 287.

¹⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kurâ'âtî'l-'aşr*, 2/1284-1286.

¹⁰⁹ Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 178; Şâtübî, *Hürzü'l-emâni*, 23.

¹¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/274; Ömer Özbek, *Karşılaştırmalı Kıraat İlmi Meseleleri* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 94-95; Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 35.

¹¹¹ el-Hac 22/40.

¹¹² Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 57; Şâtübî, *Hürzü'l-emâni*, 27.

¹¹³ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kurâ'âtî'l-'aşr*, 3/1532.

¹¹⁴ el-Ahzâb 33/10.

¹¹⁵ Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 56; Şâtübî, *Hürzü'l-emâni*, 26-27.

olduğu, eş-Şâtıbiyye’de ise herhangi bir sınırlamanın olmadığı gözlemlenmektedir. İbnü’l-Cezerî bu kelimedeki izhâr vechinde Sarakustî’nin infirâd ettiğini nakletmiştir.¹¹⁶ “بِنِ طَبَعِ اللَّهِ”¹¹⁷ cümlesinde Hallâd için el-‘Unvân’da izhar, eş-Şâtıbiyye’de izhar ve idgam olmak üzere hulf vardır.¹¹⁸ İbnü’l-Cezerî her iki vechi nakletmekle birlikte cumhurun tercinin izhar olduğunu belirtmiştir.¹¹⁹ “وَمَنْ لَمْ يَثْبُ فَأُولَئِكَ”¹²⁰ cümlesinde Hallâd için el-‘Unvân’da izhar, eş-Şâtıbiyye’de izhar ve idgam olmak üzere iki vecih nakledilmiştir.¹²¹ eş-Şâtıbiyye’de bu kelime “mahreçleri birbirine yakın olan harflerin idgamı” konusu başlığında, el-‘Unvân’da ise ferşü’l-hurûfta ele alınmıştır.¹²²

Mahreçleri birbirine yakın olan harflerin idgamı bağlamında Dûrî için el-‘Unvân’da “نُغْفِرُ لَكُمْ”¹²³ ve “وَاصْبِرْ لِحُكْمِ”¹²⁴ gibi sakin râ (ج) harfinin lâm (ل) harfine¹²⁵ idgamı rivayet edilmişken, eş-Şâtıbiyye’de Dûrî için hem idgam hem de izhar ayrı iki vecih olarak nakledilmiştir.¹²⁶

“رُكِبَ مَعًا”¹²⁷ kelimesinde Verş ve Hamza için el-‘Unvân’da yalnızca izhar vechi zikredilmişken, eş-Şâtıbiyye’de bu kelimedede hem izhar hem de idgam rivayet edilmiştir ki bu kelimedede hulfle idgam yapanlar Kâlûn, Bezzî ve Hallâd’dır.¹²⁸ “وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ”¹²⁹ kelimesinde Hamza ile birlikte Verş için el-‘Unvân’da izhar, eş-Şâtıbiyye’de hulfısüz idgam kaydedilmiştir.¹³⁰ Yine “ن وَالْقَلَمِ” kelimesinde Verş için el-‘Unvân’da izhar, eş-Şâtıbiyye’de izhar ve idgam vecihleri nakledilmiştir.¹³¹

“يَلْهَثُ ذَلِكَ”¹³² kelimesinde el-‘Unvân’da Kâlûn ve Âsım için hulfısüz, eş-Şâtıbiyye’de ise hulfü izhar vechi zikredilmiş, dolayısıyla eş-Şâtıbiyye’de

¹¹⁶ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-kırâ’âti’l-‘aşr*, 3/1524.

¹¹⁷ en-Nisâ 4/155.

¹¹⁸ Ebû Tâhir, *el-‘Unvân*, 57; Şâtübî, *Hürzü’l-emânî*, 28.

¹¹⁹ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-kırâ’âti’l-‘aşr*, 3/1537.

¹²⁰ el-Hucurât 49/11.

¹²¹ Ebû Tâhir, *el-‘Unvân*, 57; Şâtübî, *Hürzü’l-emânî*, 28.

¹²² Ebû Tâhir, *el-‘Unvân*, 85, 178.

¹²³ el-Bakara 2/58.

¹²⁴ el-İnsân 76/24.

¹²⁵ Bu formdaki kelimeler Kur’an’da 50 yerde geçmektedir.

¹²⁶ Ebû Tâhir, *el-‘Unvân*, 69; Şâtübî, *Hürzü’l-emânî*, 28.

¹²⁷ Hûd 11/42.

¹²⁸ Ebû Tâhir, *el-‘Unvân*, 107; Şâtübî, *Hürzü’l-emânî*, 29.

¹²⁹ el-Bakara 2/284.

¹³⁰ Ebû Tâhir, *el-‘Unvân*, 76; Şâtübî, *Hürzü’l-emânî*, 29.

¹³¹ Ebû Tâhir, *el-‘Unvân*, 195; Şâtübî, *Hürzü’l-emânî*, 29.

¹³² el-A’râf 7/176.

söz konusu iki imam için hem izhar hem de idgam vechi rivayet olunmuştur.¹³³

İlgili kelimelerdeki ihtilafları karşılaştırmalı olarak gösteren tablo şöyledir:

Kelime	İmam/Râvi	<i>el-'Unvân</i>	<i>eş-Şâtıbiyye</i>
لَهَيْمَتْ صَوَامِغَ	Hişâm	İdgam	İzhar
وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ	Hallâd	İzhar	İdgam
بَلْ طَبَعَ اللَّهُ	Hallâd	İzhar	İzhar-İdgam
وَمَنْ لَمْ يَنْتَبْ فَأُولَئِكَ	Hallâd	İzhar	İzhar-İdgam
نُفُورًا لَكُمْ	Dûrî	İdgam	İzhar-İdgam
ن وَالْقَلَمِ	Verş	İzhar	İzhar-İdgam
إِزْكَبْ مَعْنَا	Verş-Hamza	İzhar	İzhar-İdgam
وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ	Verş-Hamza	İzhar	İdgam
يَلْهَيْتَ ذَلِكَ	Kâlûn-Âsim	İzhar	İzhar-İdgam

2.9. Feth-İmâle-Beyne

Bu başlık altında kıraat ilminin en geniş konularından biri olan feth, imâle ve beyne, diğer ismiyle taklîl meselesi çalışmamızı ilgilendiren kâdîyle ele alınacaktır. Feth, öncesinde fetha bulunan elif (ل) harfi telaffuz edilirken okuyucunun ağzını açması demektir.¹³⁴ Beyne beyne (taklîl) fetha harekesini fetha ile kesre arasında bir sesle okumaktadır.¹³⁵ İmâle ise fethayı kesreye, elifi (ل) de yâ (ي) harfine meylettirerek okumaktır.¹³⁶ Tilavette asıl olan fethtir.¹³⁷ Fakat imamlardan taklîl veya imâleli okuyuş da rivayet edilmiştir. Bu kapsamda zikredilecek olan kelimelerdeki kıraat ihtilaflarının kahir ekseriyeti her iki eserde aynı olmakla birlikte bazılarında *el-'Unvân* ile *eş-Şâtıbiyye* farkı söz konusudur ki “وَلَوْ أَرَادُوا”¹³⁸ kelimesi bu bağlamda değerlendirilebilir. Anılan kelimedeki Verş için *el-'Unvân*'da

¹³³ Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 98; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 29.

¹³⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/29-30.

¹³⁵ Ahmed b. Muhammed Dimyâtî, *İthâfû fîdâlâi'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erba'ati 'aşer*, thk. Enes Mehera (Beirut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006), 102-103.

¹³⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/30; Ebü'l-Kâsım Muhammed Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fî'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Mecdî Muhammed Surûr Sa'd Baslûm (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 1/563; İbrahim Tetik, “Kur'ân Kıraatinde İmâle ve Feth'in Kitâbî Referansları”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 53 (Haziran 2020), 41-65.

¹³⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/32.

¹³⁸ el-Enfâl 8/43.

yalnızca feth/tefhîm vechi zikredilmişken, *eş-Şâtıbiyye*'de feth ve taklîl olmak üzere iki vecih nakledilmiştir.¹³⁹

Ebû Amr için fâû'l-fi'linin harekesinin niteliği fark etmeksizin “فَعْلَى” vezninde gelen kelimelere yönelik *eş-Şâtıbiyye*'de taklîl vechi kaydedilmişken, *el-'Unvân*'da böyle bir vecih rivayet edilmemiştir.¹⁴⁰ Ebû Amr için “تَنَزَّرَا”¹⁴¹ kelimesinde *el-'Unvân*'da feth, *eş-Şâtıbiyye*'de ise feth, beyne ve imâle olmak üzere üç vecih nakledilmiştir. Şâtıbî bu kelimenin vakf halinde Ebû Amr için feth ve imâle vechi rivayet etmiştir. Söz konusu kelimeyi tenvinli okuyan İbn Kesîr ve Ebû Amr bu kelime üzerine elif (ل) ile vakfeder. *Ehavân*¹⁴² imâle, Verş taklîl, diğer kurrâ ise feth ile okur.¹⁴³ “يَا وَيْلَتَى”¹⁴⁴, “يَا حَسْرَتَى”¹⁴⁵, “يَا أَسْفَى”¹⁴⁶ ve “يَا أَيُّهَا”¹⁴⁷ kelimeleri istifham için geldiği zaman Ebû Amr'ın râvisi Dûrî için *el-'Unvân*'da sadece feth, *eş-Şâtıbiyye*'de ise taklîl vechi rivayet olunmuştur.¹⁴⁸ Ebû Amr için mecrûr “النَّاسِ”¹⁴⁹ kelimesinde *eş-Şâtıbiyye*'de hulflü imâle vechi nakledilmişken¹⁵⁰ *el-'Unvân*'da “النَّاسِ” kelimesine yönelik imâle bulunmamaktadır. Dâni ise Ebû Amr'ın hem feth hem de imâle vechini nakletmiş ve *et-Teyşîr*'de her iki vechin rivayet zincirine yer vermiştir.¹⁵¹

30 | db

el-'Unvân-eş-Şâtıbiyye mukayesesi bağlamında râ (ر) harfinin tekrar ettiği “أَبْرَارٌ”¹⁵² ve “أَشْرَارٌ”¹⁵³ gibi kelimelere yönelik kıraat ihtilafları şöyledir: Hamza için *el-'Unvân*'da imâle, *eş-Şâtıbiyye*'de taklîl; Ebû'l-Hâris için hem *el-'Unvân* hem de *eş-Şâtıbiyye*'de imâle; Kâlûn ve İbn Zekvân için *el-'Unvân*'da taklîl, *eş-Şâtıbiyye*'de ise feth vechi rivayet olunmuştur.¹⁵⁴ Şâtıbî söz konusu kelimeleri Ebû Amr ve Kisâî'nin imâle; Verş ve Hamza'nın taklîl; diğer kurrânın ise feth ile okuduğunu belirtmiştir.¹⁵⁵

¹³⁹ Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 100; Ebû Tâhir, *el-İktifâ*, 143; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 32; İbnü'l-Cezerî, *Tuhfetü'l-ihvân*, 376.

¹⁴⁰ Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 60.

¹⁴¹ *el-Mü'minûn* 23/44.

¹⁴² *el-'Unvân*'a göre *Ehavân* (أخوان) ile kast edilen imamlar Hamza ve Kisâî'dir.

¹⁴³ Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 136; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 34, 124-125.

¹⁴⁴ *el-Furkân* 25/28.

¹⁴⁵ *ez-Zümer* 39/56.

¹⁴⁶ *Yûsuf* 12/84.

¹⁴⁷ *Abese* 80/25.

¹⁴⁸ Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 203; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 32.

¹⁴⁹ *el-Bakara* 2/8. Bu kelime mecrûr olarak Kur'an'da doksán dört yerde geçmektedir.

¹⁵⁰ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 34.

¹⁵¹ Dâni, *et-Teyşîr*, 222-223.

¹⁵² *Âl-i İmrân* 3/193, 198; *el-İnsân* 76/5; *el-İnfîtâr* 82/13; *el-Mutaffifin* 83/22.

¹⁵³ *es-Sâd* 38/62.

¹⁵⁴ Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 61-62; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 33.

¹⁵⁵ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 33.

“يُؤَارِي”¹⁵⁶ ve “فَأُورِي”¹⁵⁷ gibi kelimelerde ise Kisâî'nin râvisi Dûrî için *el-'Unvân*'da yalnızca feth, *eş-Şâtıbiyye*'de ise hem feth hem de imâle vechi rivayet edilmiştir.¹⁵⁸

“جَمَارٍ” kelimesinin geçtiği iki yerde İbn Zekvân'ın okuyuşuna dair iki eser arasında ihtilaf söz konusudur. Buna göre İbn Zekvân, Cuma sûresindeki “كَمَثَلِ الْجَمَارِ”¹⁵⁹ kelimesinde *el-'Unvân*'a göre hulfsüz, *eş-Şâtıbiyye*'ye göre hulflü imâle yaparken; Bakara sûresindeki “وَانظُرْ إِلَىٰ”¹⁶⁰ kelimesinde *eş-Şâtıbiyye*'de hulfle rivayet edilen imâle vechi, *el-'Unvân*'da zikredilmemiştir.¹⁶¹ İbnü'l-Cezerî, Sarakustî'nin bu hususta infirâd ettiğini ve ondan başka bu iki kelime arasında fark gören bir kimşenin varlığını bilmediğini söylemiştir.¹⁶² Benzer şekilde “إِكْرَاهِيْنَ”¹⁶³, “وَالْإِكْرَامِ”¹⁶⁴ ve mecrûr olarak geldiği zaman “الْمِحْرَابِ”¹⁶⁵ kelimesinde İbn Zekvân için *el-'Unvân*'da hulfsüz, *eş-Şâtıbiyye*'de ise hulflü imâle vechi nakledilmiştir.¹⁶⁶

2.10. Lâm (ل) ve Râ (ر) Harfiyle İlgili Hükümler

Bu başlık altında lâm (ل) ve râ (ر) harfinin ince veya kalın okunduğu yerler çalışmamızı ilgilendiren boyutuyla ele alınacaktır. Gerek râ (ر) harfinin terkîk veya tefhîmi¹⁶⁷ gerekse lâm (ل) harfinin terkîk veya tağlîzi¹⁶⁸ sadece Nâfi'in birinci râvisi Verş için geçerli olup Verş dışında diğer kurrâ için bu bağlamda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir.¹⁶⁹

Verş, öncesi ister kesre ister sakin yâ olsun “إِنْفُرُوا”¹⁷⁰, “وَمَكْرُوا”¹⁷¹ ve “بَصِيرٌ”¹⁷² gibi kelimelerdeki mazmum râları; veya “نِرَاعًا”¹⁷³ örneğindeki

¹⁵⁶ el-Mâide 5/31; el-Arâf 7/26.

¹⁵⁷ el-Mâide 5/31.

¹⁵⁸ Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 33.

¹⁵⁹ el-Cuma 62/5.

¹⁶⁰ el-Bakara 2/259.

¹⁶¹ Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 190; Şâtıbi, *Hurzü'l-emânî*, 34.

¹⁶² İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâ'âtî'l-'aşr*, 3/1669-1670.

¹⁶³ en-Nûr 24/33.

¹⁶⁴ er-Rahmân 55/78.

¹⁶⁵ Âl-i İmrân 3/39; Meryem 19/21.

¹⁶⁶ Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 79.

¹⁶⁷ Burada *terkîk* terimi ile râ (ر) harfinin belli durumlarda ince okunması kast edilmiştir. *Tefhîm* ise tilavet esnasında dilin üst damağa kalkması sebebiyle harfin kalın olarak telaffuz edilmesi demektir. Temel, *Kırâat ve Tecvid İstilahları*, 160, 163.

¹⁶⁸ Lafzatullah'ın lâminin kalın okunmasını ifade eden *tağlîz*, Verş'in bir uygulamasıdır. Burada *tefhîm* terimi ile kast edilen de *tağlîz* olup zıddı *terkîk*'dir. Temel, *Kırâat ve Tecvid İstilahları*, 154, 160.

¹⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/111.

¹⁷⁰ en-Nisâ 4/73; et-Tevbe 9/38; 41.

¹⁷¹ Al-i İmrân 3/54; en-Neml 27/50; el-Mümin 40/45; Nuh 71/22.

gibi sonrasında elif, eliften sonra da “ayn” harfi gelen yerlerdeki meftuh râ (ر) harfini *el-‘Unvân*’a göre tefhîm, *eş-Şâtıbiyye*’ye göre terkîk okur.¹⁷⁴ “حَيْرَانٌ”¹⁷⁵ kelimesi gibi öncesi ister kesre ister yâ olsun harekesi fetha olan râ (ر) harfinde veya “ذُكْرًا”¹⁷⁶ ve “سِتْرًا”¹⁷⁷ formunda gelen kelimelerde Verş için *el-‘Unvân*’da terkîk *eş-Şâtıbiyye*’de ise hem terkîk hem de tefhîm vechi rivayet olunmuştur.¹⁷⁸ “بَشْرًا”¹⁷⁹ kelimesinde ise *el-‘Unvân*’da herhangi bir kayıt düşülmemişken, *eş-Şâtıbiyye*’de bu kelimedeki meftuh râ (ر) harfine yönelik terkîk vechi nakledilmiştir.¹⁸⁰

Verş için lâm (ل) harfinin okunuşuna dair bazı kelimeler özelinde iki eser arasında ihtilaf vardır. Buna göre “الطَّلَاق”¹⁸¹ ve “مَطْعٌ”¹⁸² kelimelerindeki gibi sakin veya meftuh tâ (ط) harfinden sonra gelen lâm (ل) harflerinin fethasında *el-‘Unvân*’da terkîk, *eş-Şâtıbiyye*’de tefhîm/tağlîz; “طَالٌ”¹⁸³ ve “فِصَالًا”¹⁸⁴ kelimelerinde ise *el-‘Unvân*’da terkîk, *eş-Şâtıbiyye*’de hem tefhîm hem de tağlîz olmak üzere iki vecih nakledilmiştir.¹⁸⁵ *eş-Şâtıbiyye*’de bu hususa “وَفِي طَالٍ خُلْفٌ مَعَ فِصَالًا” nazmı ile değinilmiştir.¹⁸⁶ Öncesinde sâd (ص) ve zâ (ظ) harfi bulunup bunlar ister sakin ister fethalı olsun ilgili harflerden sonra gelen lâmda Verş için *el-‘Unvân*’da tağlîz vechi nakledilmiştir.¹⁸⁷ Bunlar dışında kalan kelimelerde Verş’in terkîk yaptığı anlaşılmaktadır. Âyet sonlarındaki lâm (ل) harfinin durumuna ilişkin de iki ihtimal söz konusudur. Birincisi imâle ile birlikte terkîk, ikincisi feth ile birlikte tefhîm/tağlîz. Tefhîm ile beraber terkîk caiz değildir.¹⁸⁸

¹⁷² el-Bakara 2/96. Bu kelime râ (ر) harfinin zammesiyle Kur’an’da otuz beş yerde geçmektedir.

¹⁷³ el-Hâkka 69/32.

¹⁷⁴ Ebû Tâhir, *el-‘Unvân*, 63; Şâtıbî, *Hırzûl-emânî*, 35.

¹⁷⁵ el-En’âm 6/71.

¹⁷⁶ el-Bakara 2/200.

¹⁷⁷ el-Kehf 18/90.

¹⁷⁸ Ebû Tâhir, *el-‘Unvân*, 62; Şâtıbî, *Hırzûl-emânî*, 35.

¹⁷⁹ el-Mürselât 77/32.

¹⁸⁰ Şâtıbî, *Hırzûl-emânî*, 35.

¹⁸¹ el-Bakara 2/227, 229.

¹⁸² el-Kadir 97/5.

¹⁸³ el-Enbiya 21/44.

¹⁸⁴ el-Bakara 2/233.

¹⁸⁵ “طَالٌ” ve “فِصَالًا” kelimeleri ile medd-i bedelin aynı âyet içerisinde geldiği “فَأَنْزَلْنَا لَهُ أَرْبَابًا... فِصَالًا... أَلَيْسَ...” gibi yerlerde oluşacak vecihler ve tahrîrât âlimlerinin bu konudaki görüşleri için bk. Osman Bostan, “en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)”, *On-dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2022), 225-226.

¹⁸⁶ Şâtıbî, *Hırzûl-emânî*, 36-37.

¹⁸⁷ Ebû Tâhir, *el-‘Unvân*, 65.

¹⁸⁸ İbnü’l-Cezerî, *Tuhfetü’l-ihvân*, 385.

eş-Şâtibiyye'de âyet sonlarında Verş için tağlîz vechi gelmiştir ve Şâtîbî bu hususa “وَعِنْدَ رُءُوسِ الْآيِ تَرْقِيقُهَا اَعْتَلًا” nazmı ile işaret etmiştir.¹⁸⁹

2.11. Kelimenin Son Harfi ve Resm-i Hat Üzere Vakf

Bu başlık altında vakf halinde revm ve işmam¹⁹⁰ uygulamaları ile kelime sonlarında kurrânın vakf keyfiyeti ele alınacaktır. Kelime sonlarında vakf ile ilgili olarak *eş-Şâtibiyye*'de Ebû Amr ve Kûfeli kurrâdan (Âsım, Hamza, Kisâî) revm ve işmam vechi rivayet olunmuştur.¹⁹¹ *el-Unvân*'da ise vakf halinde işmam yapanlar Ebû Amr, Kisâî ve Hamza'dır. Âsım için *el-Unvân*'da işmam ve revm vechi nakledilmemiştir. Mezkûr kurrâ dışındakilerin işmam ve revm vechinin isnad ile değil ihtiyar ile olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹²

Resm-i hat üzere vakf konusuna *el-Unvân*'ın usul kısmında yer verilmemiş olup ilgili kelimelerdeki ihtilaflara ferşü'l-hurûf kısmında değinilmiştir. *eş-Şâtibiyye*'de ise bu konu eserin usul kısmında on bir beyit ile ele alınmıştır. Konumuz özelinde ifade edilecek olursa Şâtîbî, ilgili beyitlerde resm-i mushaftaki hâlar açık tâ (ت) ile yazıldığı zaman İbn Kesîr, Ebû Amr ve Kisâî'nin o kelimedeki hâ (ه) ile vakfettiğini söylemiştir. İlave olarak Kisâî “الَلَاتُ”,¹⁹³ “مَرَضَاتُ”,¹⁹⁴ “ذَاتُ”,¹⁹⁵ “لَاتُ”,¹⁹⁶ “هَيْهَاتُ”,¹⁹⁷ ve “يَا أَبْتَ”,¹⁹⁸ kelimelerinde; Bezzî “هَيْهَاتُ”,¹⁹⁹ kelimesinde; İbn Kesîr “يَا أَبْتَ”,²⁰⁰ kelimesinde hâ (ه) ile vakfetmiştir.²⁰¹ Söz konusu kelimelere yönelik vecihler *eş-Şâtibiyye*'de yukarıdaki gibidir.²⁰²

Burada iki tarik arasındaki temel fark şudur: Ebü'l-Hâris “وَلَاتُ حِينَ”²⁰³, “أَفْرَأَيْتُمُ اللَّاتُ”,²⁰⁴ ve ikinci²⁰⁵ “هَيْهَاتُ”²⁰⁶ kelimelerinde *el-Unvân*'a

¹⁸⁹ Şâtîbî, *Hurzü'l-emânî*, 37.

¹⁹⁰ Revm harekeyi hafif bir sesle okumaktır. Revm ile işmam birbirine yakın anlamda kullanılmakla birlikte aralarında birtakım farklar da mevcuttur. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/121-122; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 137-138; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 118-119.

¹⁹¹ Şâtîbî, *Hurzü'l-emânî*, 37.

¹⁹² Ebû Tâhir, *el-Unvân*, 64.

¹⁹³ en-Necm 53/19.

¹⁹⁴ el-Bakara 2/207.

¹⁹⁵ en-Neml 27/60.

¹⁹⁶ es-Sâd 38/3.

¹⁹⁷ el-Mü'minûn 23/36.

¹⁹⁸ Yusuf 12/4.

¹⁹⁹ el-Mü'minûn 23/36.

²⁰⁰ Yusuf 12/4.

²⁰¹ Detay için bk. Kenan Aklan, “İbn Kesîr ve Kıraatinin Özellikleri”, *On Dört Kıraat İmamı ve Kıraatinin Özellikleri* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023), 55-56.

²⁰² Şâtîbî, *Hurzü'l-emânî*, 38.

²⁰³ es-Sâd 3.

göre tâ (ت); eş-Şâtıbiyye'ye göre hâ (ه) üzere vakfeder. Kisâî'nin râvisi Dûrî de bu üç kelimedede hem *el-'Unvân* hem de eş-Şâtıbiyye'ye göre hâ (ه) üzere vakfeder. Bezzî ve Kisâî birinci "هَيْهَاتَ" kelimesinde *el-'Unvân* göre tâ (ت); eş-Şâtıbiyye'ye göre hâ (ه) üzere vakfeder. Bezzî, ikinci "هَيْهَاتَ" kelimesinde Dûrî gibi her iki tarike göre de hâ (ه) üzere vakfeder.²⁰⁷

Tüm bu mülahazalardan yola çıkılarak denilebilir ki *el-'Unvân* ile eş-Şâtıbiyye yedi kıraate dair malumat içermesi sebebiyle muhteva ve rivayet olunan vecihler bağlamında büyük oranda aynı olsa da aralarında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Söz konusu farklılıklar kıraat ilminin usul konuları bağlamında gerçekleşmiştir. Nitekim iki sûre arasında Verş'in besmele ile vasl etme durumu, Hallâd'ın Fâtihâ'daki işmam vechi, iskân, sıla, idgam, feth, imâle, taklîl, lâm (ل) ve râ (ر) harfiyle ilgili hükümler gibi birçok noktada iki eser arasında ihtilaf söz konusudur. Fakat anılan farklılıklar genelde bazı vecihlerin terk veya isbatı veyahut takdim-tehiri doğrultusunda olmuştur. eş-Şâtıbiyye'nin *el-'Unvân'a* göre daha fazla vecih ihtiva ettiği tespit edilmiştir. Nitekim Şâtıbî *el-'Unvân'da* geçmeyen bazı vecihleri başka kaynaklara dayandırarak rivayet ve tarik isnadında bulunmuştur. Ayrıca Şâtıbî, Sarakustî'ye oranla çok daha az vecihte infirâd etmiştir. Bu durum Şâtıbî'nin kıraat naklindeki hassasiyet ve azîmet prensibini benimsediğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. İki eser arasındaki usulî ihtilafların nedenlerinin teorik arka planının analizi daha ziyade tahrîrât konusu olduğu için makalede bu kadarıyla iktifa edilerek yapılacak olan muhtemel çalışmalara bir veri sunulmuştur.

34 | db

Sonuç

Ebû Tâhir es-Sarakustî'nin *el-'Unvân fi'l-kırâati's-seb'* ile Kâsım b. Firrûh eş-Şâtıbî tarafından kaleme alınan *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî (eş-Şâtıbiyye)* isimli iki eserin karşılaştırmasının yapıldığı çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: Buna göre eş-Şâtıbiyye'de bulunup *el-'Unvân'da* bulunmayan ziyadeliklerin çok daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan iki eser arasındaki ihtilafların büyük oranda bir vechin terk veya isbatı doğrultusunda bazen de hulf şeklinde meydana geldiği görülmüştür. Bu türden ihtilaflar temel kaynaklara dayalı olarak tahlil edildiğinde genelde her iki eserdeki vecihlerin de sahih olduğuna yönelik değerlendirmelere rastlanılmıştır.

²⁰⁴ en-Necm 19.

²⁰⁵ Ebû'l-Hâris birinci "هَيْهَاتَ" kelimesinde diğer kurrâ gibi tâ (ت) ile vakfeder. Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 136.

²⁰⁶ el-Mü'minûn 23/36.

²⁰⁷ Ebû Tâhir, *el-'Unvân*, 136, 163, 182; Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî*, 38.

eş-Şâtıbiyye'de olup *el-'Unvân*'da olmayan bazı vecihlerin Şâtıbî'nin *et-Teysîr* üzere yaptığı ziyadelerden olması dikkat çekicidir. Yani *eş-Şâtıbiyye*'de bulunduğu halde *el-'Unvân*'da bulunmayan bazı vecihlerin *eş-Şâtıbiyye*'nin asıl kaynağı olan *et-Teysîr*'de de bulunmadığı, diğer bir ifadeyle *el-'Unvân*'ın *eş-Şâtıbiyye* ile muhalefet ettiği bazı rivayetlerde zaman zaman *et-Teysîr* ile muvafakat ettiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda *el-'Unvân*'ın *et-Teysîr* doğrultusunda kaleme alındığı ifade edilebilir.

el-'Unvân ile *eş-Şâtıbiyye* karşılaştırıldığında aynı konuda iki eserden birinin infirâdâtına (tek kaldığı vecihlere) rastlamak mümkündür. Bu bağlamda değerlendirilebilecek örneklerin sayısının *eş-Şâtıbiyye*'ye oranla *el-'Unvân*'da daha çok olduğu, dolayısıyla Şâtıbî'nin Sarakustî'ye göre daha az vecihte infirâd ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma içerisinde infirâd edilen vecihlere yönelik diğer âlimlerin değerlendirmelerine de yer verilmiştir. Bugün devam eden kıraat tedrisatında *eş-Şâtıbiyye*'nin infirâdâtına yer verilirken *el-'Unvân*'ın infirâdâtına yer verilmediği görülmektedir. Bu da süreç içerisinde *eş-Şâtıbiyye*'nin kıraat eğitim-öğretimindeki merkezi konumunu teyit eder mahiyettedir.

Zaman zaman iki eser arasında ihtilafa konu olan vecihlere yönelik İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-seb'â'sı*, İbn Galbûn'un *et-Tezkira'sı*, Mekkî b. Ebî Tâlib'in *el-Keşf* ile *et-Tefsîr*'i, Dâni'nin *et-Teysîr*'i, İbn Bellîme'nin *Telhîsü'l-'ibârâtı*, Ruaynî'nin *el-Kâfî'si*, İbnü'l-Cezerî'nin *Tahbîru't-Teysîr* ve *en-Neşr*'i gibi kıraat ilminin temel kaynaklarına müracaat edilip âlimlerin bahsi geçen örnekle ilgili ne tür yaklaşımlarının olduğu dile getirilmiş, dolayısıyla *el-'Unvân* veya *eş-Şâtıbiyye*'deki ilgili vecihler, dayandırıldığı kaynaklar açısından temellendirilmeye çalışılmış bazen de ilgili vecihlerin rivayet silsilesine yer verilmiştir. Bu çerçevede genelde İbnü'l-Cezerî'nin yaklaşımları esas alınmış, bazen de *eş-Şâtıbiyye* veya *el-'Unvân*'ın kaynaklarına gidilmek suretiyle ilgili vecihlerin tahrîri yapılmıştır. İhtilafa konu olan vecihlere yönelik ortaya konulan tüm bu tespit ve değerlendirmelerden hareketle *eş-Şâtıbiyye*'nin, *el-'Unvân*'a göre muhteva açısından kuşatıcı daha olduğu, rivayet ve tarikler açısından da daha çok tercih edildiği anlaşılmıştır.

Kaynakça

- Abdu'l-Hâdî Hamîtû. *Kırâatü'l-imâm Nâfi' inde'l-meğâribe*. 7 Cilt. el-Memleketü'l-Mağribiyye: Vizâretü'l-Evkâf, 2003.
- Akaslan, Yaşar. "Kıraat Sistematiğinde Usul Kavramları". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2017).
- Aklan, Kenan. "İbn Kesîr ve Kıraatinin Özellikleri". *On Dört Kıraat İmamı ve Kıraatinin Özellikleri*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 1. Basım, 2023.

- Ali Muhammed-Dabbâ'. *el-İdâe fî beyâni usûli'l-kırâe*. Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 1999.
- Başal, Abdulhalim. *İsmâil b. Halef es-Sarakustî'nin Hayatı, Eserleri ve Kırâat İlmindeki Yeri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Bostan, Osman. *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kırâat İlmindeki Yeri*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Bostan, Osman. "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (2022), 207-234.
- Ca'berî, Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl. *Kenzü'l-meânî fî şerhi Hurzi'l-emânî*. thk. Ahmed el-Yezîdî. el-Memleketü'l-Mağribiyye: Vizâretü'l-Evkâf, 1998.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 2018.
- Çetin, Abdurrahman. "Şâtibî, Kâsım b. Firruh". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 38/376-377. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çollak, Fatih. "eş-Şâtibiyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 38/377-379. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çollak, Fatih. *Kırâat Âlimlerinden İmam Şâtibî ve eş-Şâtibiyye Adlı Eseri*. İstanbul: Özener Matbası, 2002.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *Câmi u'l-beyân fî'l-kırâati's-seb'*. thk. Muhammed Sadûk Cezâirî. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2005.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *et-Ta'rif fî'htilâfî'r-ruvât 'an Nâfi'*. thk. Tihâmî er-Râcî el-Hâşimî. Rabat: İhyâüt-Türâs, 1403.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân. *Kitabü't-Teysîr fî'l-kırâ'ati's-seb'*. thk. Halef Hamûd Sâlim Şağdelî. Suudi Arabistan: Dâru'l-Endülüsî l'in-Neşri ve't-Tevzî', 2015.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed. *İthâfî fî'dâlâil-beşer bi'l-kırâ'ati'l-erba'ati 'aşer*. thk. Enes Mehera. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh b. Ahmed er-Ruaynî el-İşbilî. *el-Kâfi fî'l-kırâ'ati's-seb'*. thk. Ahmed Mahmud Abdussemi' eş-Şâfi. Beyrut: Dâr-u Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Ebû Şâme, Ebû'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm el-Makdisî. *İbrâzü'l-me'ânî min Hurzi'l-emânî fî kırâ'ati's-seb'*. thk. İbrâhîm Atve İvaz. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1981.
- Ebû Tâhir, İsmâil b. Halef b. Saîd es-Sarakustî. *el-İktifâ fî'l-kırâati's-seb'î'l-meşhûra*. thk. Hâtîm Salih ed-Dâmin. Dımaşk: Dâru Ninova, 1. Basım, 2005.
- Ebû Tâhir, İsmâil b. Halef b. Saîd es-Sarakustî. *el-Unvân fî'l-kırâ'ati's-seb'*. thk. Züheyr Zahid - Halîl Atıyye. Beyrut: Âlimül-Kütüb, 1986.
- Fırat, Yavuz. *Tevzîd ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü*. Konya: Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018.
- İbn Bellîme, Ebû Ali Hasan b. Halef b. Abdullah. *Telhîsü'l-'ibârât bi-lâtifi'l-işârât fî'l-kırâ'ati's-seb'*. thk. Sübey' Hamza Hâkimî. Cidde-Beyrut: Dârulkable-Müessesetü 'Ulûmî'l-Kur'ân, 1988.
- İbn Galbûn, Ebû Tâhir. *et-Tezkira fî'l-kırâati's-semân*. thk. Eymen Rüşdü Süveyd. Cidde: Cemaâti'l-Hayriyyeti li Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1412.
- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr el-Bermekî el-İrbilî. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'iz-zamân*. thk. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 1972.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr b. Ahmed b. Mûsâ. *Kitâbü's-seb'a fî'l-kırâ'ât*. thk. Şevki Dayf. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fî'l-kırâ'ati'l-aşr*. thk. Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Hasen Dabbâ'. 2 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ'*. thk. Gotthelf Bergstraesser. 2 Cilt. Mısır: Mektebetü'l-Hancı, 1932.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn*. thk. Nâsır Muhammedî Muhammed Câd. Kahire: Dâru'l-Eflâki'l-'Arabiyye, 2010.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Neşru'l-kırâ'ati'l-'aşr*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. 5 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Gavsân li'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 3. Basım, 2023.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Tahbîru't-Teysîr fi kırâ'ati'l-eimmeti'l-'aşere*. thk. M. Müflih Kudât. 9 Cilt. Umman-Ürdün: Dâru'l-Furkân, 2000.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Tuhfetü'l-ihvân fi'l-hulfi beyne's-Şâtibiyye ve'l-'Unvân*. thk. Hâlid Hasan Ebü'l-Cûd, 2008.
- İbnü'l-Kâsîh, Ebü'l-Bekâ Nüreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî. *Sirâcü'l-kâri 'il-mübedî ve tizkârü'l-mukri 'il-müntehî*. thk. Ali Muhammed Dabbâ'. Kahire: Matba'atü Mustafa Elbânî el-Halebî, 1954.
- Kâdî, Abdülfettah b. Abdulginâ b. Muhammed. *el-Vâfi fi şerhi's-Şâtibiyye fi'l-kırâ'ati's-seb'*. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 4. Basım, 1992.
- Kastallânî, Ebü'l-'Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *Letâifü'l-işârât li funûni'l-kırâ'ât*. 10 Cilt. Medine-i Münevvere: Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2013.
- Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. thk. Şerefettin Yaltkaya - Kilisli Rifat Bilge. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, 1941.
- Kılıç, Mustafa. "Kıraat İlminde Hâ-i Sekt". *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 35/35 (2021), 21-54.
- Koyuncu, Recep. "Kıraat İlminde Manzûm Şerh Geleneği: Şâtibiyye Şerhlerinden Şerhu Şu'le Örneği". *İslâm İlmi ve Düşünce Tarihinde Şerh Geleneği*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2020.
- Maşalı, Mehmet Emin. "Sarakustî, İsmâil b. Halef". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 36/115. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebü Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-Keşf 'an vücûhi'l-kırâ'ati's-seb' ve 'ilelihâ ve huccihâ*. thk. Muhyiddin Ramazan. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 3. Basım, 1974.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebü Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *et-Tebşira fi'l-kırâ'ati's-seb*. thk. Muhammed Gavs Nedvî. Bombay: Dâru's-Selefiyye, 2. Basım, 1982.
- Neşşâr, Ebü Hafs Siraceddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed el-Ensârî. *el-Budûru'z-zâhire fi'l-kırâati'l-'aşri'l-mütevâtire*. thk. Alî Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, Beyrut: Âlimü'l-Kütüb, 2000.
- Nüveyrî, Ebü'l-Kâsım Muhammed. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'ati'l-'aşr*. thk. Mecdî Muhammed Surûr Sa'd Baslûm. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Ömer Özbek. *Karşılaştırmalı Kıraat İlmi Meseleleri*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019.
- Pilgîr, Eren. *Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği*. Ankara: Fecr Yayınları, 2024.
- Sehâvî, Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed. *Fethü'l-vasîd fi şerhi'l-kasîd*. thk. Muhammed el-İdrîsî et-Tâhirî. 4 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd en-Nâşirûn, 1. Basım, 2002.
- Şâtibî, Kâsım b. Firruh b. Halef er-Ruaynî. *Hırzû'l-emânî ve vechû't-tehânî*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. Beyrut: Dâru'l-Gavsân li'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 2019.
- Şenkîti, Abdurrahim b. Abdillâh b. Ömer. "Hâlâtü's-Şâtibiyye me'a't-Teysîr". *Mecelletu Ma'hedi'l-İmâm eş-Şâtibî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye* 9 (1997), 13-38.

- Şu'le, Muhammed b. Hüseyin Ebu Abdullah el-Mevsilî el-Hanbelî. *Kenzü'l-me'ânî fî şerhi Hurzi'l-emânî*. thk. Muhammed İbrahim el-Meşhedânî. 2 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Gavsân li'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 2012.
- Temel, Nihat. *Kur'ân ve Tecvîd İstılahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 4. Basım, 2018.
- Tetik, İbrahim. "Kur'ân Kıraatinde İmâle ve Feth'in Kitâbî Referansları". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 53 (Haziran 2020), 41-65.
- Yâkut Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu'cemü'l-üdebâ': İrşâdü'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb*. thk. İhsan Abbas. 7 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmurî. 52 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-'Arabî, 1993.
- Zirikî, Hayreddin. *el-A'lâm kâmus terâcîm li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-musta'rabîn ve'l-musteşrikîn*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmil-Melâyîn, 7. Basım, 1986.
- Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-'Arabîyyi'l-İslâmiyyi'l-mahtût: 'Ulûmü'l-Kur'ân, Mahtûtâtü'l-kur'ât*. 9 Cilt. Amman: Cem'iyyetü Ammâli'l-Metâbi't-Te'avvüniyye, 2. Basım, 1994.

